

52 545

52545 / 121

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus L.
Fasciculus 1.

1-8

BADÓ ATTILA

**Az angolszász típusú esküdtszék kritikai
elemzése**

1996: 1-13.

Egytén nem fog megjelenni!
Wuu!

SZEGED
1996

1997 -02- 11

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus L.
Fasciculus I.

BADÓ ATTILA

**Az angolszász típusú esküdtszék kritikai
elemzése**

SZEGED
1996

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

JÓZSEF BALÁZS, ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, OTTÓ CZÚCZ,
JENŐ KALTENBACH, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, KÁROLY NAGY,
PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, ISTVÁN SZENTPÉTERI,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI, LAJOS TÓTH

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALÁZS JÓZSEF, BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, CZÚCZ OTTÓ,
KALTENBACH JENŐ, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, NAGY KÁROLY,
PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZENTPÉTERI ISTVÁN,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ, TÓTH LAJOS

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523

Jogászai szemmel nézve destruktív dolgozat elkészítésére vállalkoztam, amelyet ráadásul erős felindulásból követtem el. Destruktív, mert bár egy jogintézményt próbálok meg körüljárni, aminek szokásos és elfogadott záróaktusa a villon-i balladák szerkezetének megfelelően egy frappáns ajánlás, egy jogdogmatikai bravúr, ám én ehelyett nem teszek mást, mint ideákat rombolok. Erős felindulásból elkövetett, mert egy összehasonlító jogi tanulmány írása közben egyszerre olvastam e tárgyról oly sok idealizmussal átitatott mondatot, s hallottam annyi téveszmét, amire ez tűnt a legötletesebb megoldásnak. Felindultságom másik forrása ugyancsak rendkívül prózai, vagy reneszánsz szémszögből nézve emberi. Egy gyakorló jogász barátom az egész magyar jogelméletéről úgy beszélt, mint néhány művelt ember személyes diskurzusáról az elefántcsonttoronyban.

Elkészítettem tehát egy olyan dolgozatot, amely egyrészt választ ad a magyar jogirodalomban az utóbbi időben e témában született írásokra, amelyeknél "az eredeti megismerést a lapos leírásra törekvés nyomja el", s "nagy adag szociologizálgatással igyekeztem tudományos mélységet is adni" álláspontomnak, miközben ügyeltem arra, hogy az ezoterikus fejtegetésektől lehetőleg megkíméljem az olvasót.

I. A probléma felvázolása

A jogelméleti irodalmat tanulmányozva szembetűnik, hogy a szerzők többsége a "Mi a jog?" akadémikus kérdésének kötelességszerű megválaszolása mellett a bírói jogtalálás mikéntjével is foglalkozik. A két kérdés persze igen szoros kapcsolatban áll egymással, s gyakran a "Mit csinál a bíró...?" típusú kérdésre adott feleletből következik a jog mibenlétére adott válasz. A gyakran igen szélsőséges és gyökeresen ellentétes megoldások láttán az ember hajlandó lenne Arany János megjegyzését ("Gondolta a fene") a bírák szájába adni, ha nem tudná, hogy a jogelméleti mérkőzések egy jelentős részét olyan emberek vívják, akik maguk is a bírói pulpituson jutottak ilyen vagy olyan következtetésre. Sokan állítják, hogy az egy-két mondatba tömörített végkövetkeztetések, szélsőséges válaszok távolsága jelentősen lecsökken az életművek teljes átolvasása után, továbbá azt is, hogy a mai tudományos szféra sajátosságai miatt igen erős az elméleti kérdések expanziós természete. Az is állítható továbbá, hogy nem csupán a tankönyvíró, hanem maga a tudós is tézisek megfogalmazására kényszerül, ami az árnyaltabb eltéréseket a szembenállásig fokozza. Mindezek figyelembevételével együtt is elcsodálkozik az ember, amikor az egyes megközelítésekkel szembetalálkozik, hiszen nem érti, hogy adott esetben például két bíró hogyan értékelheti saját tevékenységét, munkavégzésének mikéntjét ennyire eltérő módon, legfőképpen akkor, ha mindketten ugyanabban a korban, ugyanabban a jogrendszerben tevékenykednek. Az individuális bírókép elfogadása ugyanis, amely a problémára megadná a választ, máris elmozdulás lenne valamilyen jogszemlélet felé, s a vita kezdődhetne előlről. A másik megoldás, amit hétköznapi kérdések kapcsán is sűrűn szoktak hangoztatni, hogy tudniillik nem a legjobb futballistából lesz a legjobb edző, vagy nem a legjobb íróból a legjobb irodalmár stb., azaz hogy a vizsgálat tárgyát alkotó folyamat átélője nem

feltétlenül illetékes és képes annak magyarázatára, aminek maga is részese volt, ugyancsak nem feledtetheti el azt a tényt, hogy e bírák előbb vagy utóbb egyetemi karriert is befutottak, vagyis az elméletalkotáshoz "szükséges" távolságból szemlélték akár saját korábbi tevékenységüket is. A bírák jogtalálására vonatkozó kérdés, mint sok annyi más, továbbra is nyitott tehát, még akkor is, ha a szakirodalmat, vagy egy összegző tanulmányt végigolvasva valószínűleg közelebb juthatunk az igazsághoz, feltéve persze, hogy elfogulatlanságunk a "részigazságok" kiszűrésének és összerakásának képességével párosul. A vizsgálat tehát folytatódik, s bizonyára lesznek még bírák vagy jogtudósok (ha egyre ritkábban is), akik egy-egy forradalmasító tanulmánnyal döbbsentik meg az olvasótáborot.

Sokan vannak azonban, akik a kérdésre meglehetősen szkepszissel tekintenek, s nem pusztán azért, mert a megérthetőség lehetetlenségében hisznek, vagy mert a tárgykörben született munkák gyakorlattal való kapcsolatát tagadják, hanem mert úgy gondolják, hogy a bírói munkának elenyésző részét jelenti az a folyamat, amit a jogtalálás témaköre átfog. Azt mondhatjuk ugyanis, hogy a bíró akár a jogpozitivisták legnagyobb örömeire szubszumál, akár a pandektisták kedvére precizíroz jogdogmatikai fogalmakat, vagy tételezzük fel, szabadon talál jogot, s törvényre csak önvédelemből hivatkozik, a mi a jog kérdésére aránylag könnyen megfelel ahhoz a kérdéshez képest, hogy mondjuk igazat mond, vagy hazudik-e a tanú, vagy hogy valóban hátba szúrta-e a vádlott a szomszédot. Kortárs bírói véleményeket hallgatva ez egyébként nemcsak nehezebb, de jóval izgalmasabb feladat is, mint a tényállás jogi minősítése.

A jogász praxisból kihalászott megkülönböztetéssel élve, a tény és jogkérdések szétválasztásáról van itt szó. Egyet kell érteni a magyar jogelméleti irodalomban Varga Csabának a bírói ténymegállapításról írott munkájában az e kérdéssel leírt megállapításaival, melyek e distinkció ontológiai képtelenségére vonatkoznak, s amelyek amúgy is igen általánosan elfogadott nézeteknek tekinthetők a joggal elméleti szinten foglalkozók között. "Következésképpen tény- és jogkérdés ilyenként megkülönböztetett kettőssége és szembenállása a külső valóságban egyszerűen nem létezik." (Varga Csaba 1990:64.). Máshol leírja azonban azt is, hogy "Ugyanakkor s másfelől elvi szétválaszthatatlanságuk ellenére gyakorlati szétválasztásuk eltérő folyamatba vagy eljárásba terelésként, hangsúlyok eltolásaként – mégis létszerűen megtörténik. (Varga Csaba 1990:62.) A lényeg tehát, hogy bár jog és tény szétválaszthatósága ontológiai értelemben pusztán fikció, praktikus szétválasztásuk mégis szükségszerűen megtörténik. A már a római jogban is létező elválasztása a tény illetve jogkérdéseknek máig is komoly gyakorlati következményekkel jár, ami konkrétan a fellebbviteli fórumok egyre erősebb jogkérdésekre irányultságában, illetve az eljárás kezdetétől fogva a két kérdéskör elkülönített kezelésében fejeződik ki.

A két kérdés elkülönítése azzal a következménnyel is jár, hogy – elsősorban az angolszász jogrendszerekben – a ténykérdésekké nyilvánított kérdésekben elvileg mások döntenek, mint jogkérdésekben.

Továbbmenve, a praxisban bevált megkülönböztetés olyan gondolkodónál is visszhangra talált, akik új utat vágtak a XX. századi jogelmélet rengetegében, s akik éppen e megkülönböztetést emelték elméletük középpontjába. Ha el is vetjük a jogi realizmusnak azokat a megállapításait, melyek a jog mibenlétére vagy a jogtalálásra vonatkoznak, vagy az amerikai jogfejlődésnek egy meghatározott szakaszára tartjuk csak érvényesnek, a jogi eljáráson belüli hangsúlyváltással kapcsolatos elméleteik számunkra ma is helytállónak tűnnek. Látnunk kell ugyanis, hogy tarthatjuk a

hamisságig leegyszerűsítőnek vagy hamis tudatnak a közismert formulát, miszerint a ténykérdéseket tisztázva, azt a joggal összeházasítva születik meg az ítélet, de ha a jogi dogmatika és ezzel együtt a jogászság ezt következetesen így értelmezi, akkor az ontológiai tépelődéseket félretéve, a jogi realisták azon megállapításait, miszerint az elsőfokú eljárás középpontjában az úgynevezett ténykérdések állnak, nem szabad figyelmen kívül hagynunk. E megkettőzöttségre alapozottság felismerésével egyébként máris világosabban látszik, hogy a jogi realizmus és mondjuk a jogpozitivizmus egymás mellé állítása azért ütközik gyakran nehézségbe, mert érzésünk szerint a probléma megközelítésénél egyszerűen két malomban örölnék. Jerome Frank írásainak középpontjában ugyanis az úgynevezett ténykérdések állnak, s amikor azt mondja, hogy ugyanaz a bíró ugyanabban az ügyben egy hét múlva másképpen döntene, illetve hogy a kodifikáció nem teremt jogbiztonságot, akkor ő elsősorban azokról a bírőról, vagy esküdtszékről beszél, akik első fokon ítéleznek, ahol a "ténykérdésekben" született döntés a meghatározóbb, ám ahol e döntésnek (realista értelemben) "jogra" vonatkozó hatása is van. Az, hogy a fellebbviteli fórumokon az igen képzett bírák hogyan rágódnak a jogkérdéseken, nála kiemelés nélkül marad. Egy jogpozitivistá viszont, amikor azt állítja, hogy a modern jogrendszerekben a kodifikációval illetve a bírói döntések kötelezővé tételével a bíró egyéni szubjektív értékítélete kirekesztődik az eljárásból, vagy csak akkor kerülhet előtérbe, ha az adott kérdésre nincs jogszabály, nyilvánvalóan éppen az úgynevezett kemény jogkérdésekre gondol. A bíró ténykérdésekkel kapcsolatos szubjektív értékítélete ugyanis a modern jogrendszerekben is csak annyiban korlátozott, hogy a bűnösség kérdésében a jogszabály pl. megfelelő mennyiségű bizonyítékot követel meg, s ezeknek hiányában a fellebbviteli bíróság valóban jogi kordában tarthatja az alul ítélező bíró "igazságérzetét." Ezen túl viszont, hogy melyik tanút tartja hitelesebbnek, azaz köznapi értelemben szerinte "Hol van az igazság", továbbra is szabad, s ezt a legvérmesebb pozitivistá is tudja.

Eljutottunk tehát oda, hogy a tény és jogkérdések szétválasztása mind a jogelméleti irodalomban, mind a bírói gyakorlatban tetten érhető. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy a modern jogrendszerek kétségtelen pozitívalódási folyamatában is maradt egy terület a bíró számára, ahol a jog keretei között ugyan, de szabadon mérlegelhet.

Létezik azonban, elsősorban az angolszász jogrendszerekben egy olyan jogintézmény, nevezetesen az esküdttbíróság, amelyet a ténykérdések bíróságaként tartanak számon, s amely a mérlegelésnél, ha lehet így fogalmazni, még nagyobb szabadságot élvez, mégpedig sokak véleménye szerint úgy, hogy e szabadság gyakorlása közben jogkérdésekbe illetéktelenül belekontárkodva a jogbiztonságot is veszélyezteti.

Örök jogelméleti és eljárásjogi problémáról van szó, aminek a téma érdekességén túl az ad aktualitást, hogy innen is onnan is hallani a zsűri felelevenítését sürgető véleményeket, s e vélemény már tudományos értekezésben is megjelent (Botos Gábor 1992). Ez persze egyáltalán nem meglepő. A demokratikus Parlament létrejötté után szinte kézenfekvőnek tűnik ezt előhozni. "A diktatúra eltörölte, a demokrácia visszaállítja, s ha a jogalkotást a nép választott képviselőire bízuk, miért ne kaphatna a "bolsevik" megoldásnál nagyobb teret a laikus elem a jogalkalmazásban is?"

Tényleg, miért ne? Az esküdtszék történetén végigfutva valóban azt látjuk, hogy egy-egy demokráciát felváltó diktatúra a lehető leggyorsabban igyekezett megszüntetni

az esküdtbírósgot, mint olyan intézményt, mely hatalmát korlátozhatja.¹ Logikus tehát, hogy a zsűri a demokrácia elengedhetetlen tartozéka, s a nép védelmezője a hatalommal szemben, mondják sokan, s még hozzáteszik, hogy a mai nagy demokráciák is megtartották ezt a jogintézményt. Ehhez aztán már csak néhány hangzatos név és mondás szükségeltetik (Blackstone: "Az esküdtszék az igazság fő kritériuma.", (Blackstone, Commentaries, III.348 id. HB.1943. 13.) Holdsworth: "A legértékesebb része a common law rendszerének." (Holdsworth A. I. 299. id. HB.1943, 13.), s akár már állíthatjuk is össze a zsűri listát.

Mi azonban úgy gondoljuk, hogy a zsűri kérdését a XX. század végén már nem lehet így megítélni. Nem mintha elfelejtenénk, hogy mit jelentett az esküdtbírósg az amerikai telepesek számára az angol királyi hatalommal szemben, vagy szőnyeg alá söpörnénk a tény, hogy 12 ember politikailag és más szempontból is nehezebben megvesztegethető, mint egy vagy kettő. Nem. A probléma szerintünk már nagyon régóta nem ilyen egyszerű. Hogyan védhetné a demokráciát a zsűri, ha a diktatúra első percében megsemmisítik? Amennyiben nem semmisítik meg, akkor pedig vagy a kiválasztási rendszer módosításával, vagy bármi módon, de elérhető a zsűri döntésének irányítása. Ma már persze nem úgy, mint a 13. században Angliában, amikor az esküdteket addig nem engedték ki a bíróság épületéből, amíg rá nem ébredtek arra, hogy mégiscsak a bírónak van igaza. Az amerikai telepesek esetében kivételes volt a társadalom és a hatalom viszonya, hiszen ott az esküdtek lázadása nemzeti ellenállásnak volt tekinthető a távoli angol királyi hatalommal szemben, de nem hinném, hogy Nagy Imrén sokat segített volna egy esküdtszéki ítélet. Sőt, azon csodálkozom, hogy miért nem állítottak fel egy esküdtszéket a népakarat "hitelesebb" szimulálása érdekében. A kérdés megközelítését tartjuk tehát túlságosan egyoldalúnak, s majd látni fogjuk, miért, egy kicsit ma már elavultnak is.

Laikus bíraskodás nálunk is létezik, mint ahogy valamilyen formában szinte mindenhol a világon. A jogász professzió és vele az ítélkezés társadalomtól való teljes elszakítása, mint ötlet, csak igen ritkán merül fel. A pozitív jogtól bizonyos mértékig független morális értéktételek jogrendszerbe való illetén beáramoltatásának korlátozott szükségességét nehéz is kétségbe vonni, mert a törvényhozás lassúsága vagy az alkotmánybírósg korlátozott jogorvoslási lehetősége miatt kell, hogy a törvényhez s szervezethez kötött bíró mellett egy törvény és szervezetidegen elem is tevékenykedjen.

A kérdés csak az, hogy hogyan és milyen formában történjék mindez?

A szervezetidegenséget emeli ki Kulcsár Kálmán is a népi ülnöki rendszerről készült jogszociológiai munkájában. A baj csak az szerintünk, hogy nem hangsúlyozza ki, hogy a lényeg a részletekben van, s így nála az esküdtszék és az ülnöki rendszer összemosódik. Idézi ő is a Harvard dékánjának lesújtó véleményét az esküdtszéki ítélkezéstről² melyre minden zsűrit támadó írás hivatkozik, majd leírja, hogy ez a megállapítás a laikus elem bíraskodásban való részvételének félreértésén alapszik, hiszen a lényeg a szervezetidegenségben van (Kulcsár 1971 120.). Azt gondolom, hogy sem a Harvard dékánja, sem mások, akik a zsűrit támadják, nem az ellen emelnek

¹ All the sovereigns who have chosen to govern by their own authority, and to direct society of obeying its directions, have destroyed or enfeebled the institution of the jury. Tocqueville, *Democracy in America*, 1835.

² "But jury trial, at best, is the apotheosis of the amateur. Why should anyone think that twelve persons brought in from the street, selected in various ways for their lack of general ability, should have any special capacity for deciding controversies between persons? (Erwin Griswold, Report of the Dean, 1963).

kifogást, hogy az eljárásban szervezetidegen elem is részt vesz. A szituáció ennél sokkal többről szól, amit mindenki, aki látott már kommersz amerikai filmet, ha elnagyoltan vagy eltúlzottan is, de jól ismer. A "12 dühös ember" meghallgatja a tanúkat, a vád képviselőjét, a furfangos és jóképű ügyvédet, az idős és tekintélyes bírót, majd zárt helyiségbe vonul, hogy eldöntse, elítélhető-e Jack emberölésért Joe halála miatt.

A bíró persze kioktatja őket arról, hogy jogi értelemben mit jelent mondjuk a szándékosság és a gondatlanság, de a kérdést mint ténykérdést, amiből egyébként joghallgatók szoktak megbukni, a laikus bíróságnak kell megválaszolnia, mégpedig úgy, hogy a döntést sem megindokolni, sem megmagyarázni nem kell. Óriási itt tehát a laikusok felelőssége, s ha ma már életről, halálról egyre kevésbé dönthetnek is, döntéseik következményeinek súlyáról (a rendszerbe beépített professzionális fékek ellenére is) bizonyára senkit sem kell meggyőzni. Ezt a formát pedig élesen meg kell különböztetnünk akár az ülnöki rendszertől, akár a vegyes bíróságoktól, vagy bármilyen olyan bíróságtól, amelyben legalább egy szakbíró helyet kap. Vizsgálódásunkat éppen ezért kénytelenek vagyunk leszűkíteni az esküdtbíróságra, többek között azért is, mert már itt leszögezhetjük, hogy a laikus bíráskodásnak evvel a formájával – mindenekelőtt ennek magyarországi bevezetésével – nem érthetünk egyet.

Azt látjuk ugyanis, hogy a laikus bíráskodásnak ez a formája csak olyan speciális környezetben működhet meggyőző erővel problémamentesen, ahol a demokrácia nemcsak hogy évszázados tradícióval és gyakorlatilag megszakítatlan fejlődéstörténettel rendelkezik, hanem a jogászság olyan sajátos struktúráját is megőrizte, ami az eljárásban szereplő szakjogászok kiegyenlített tudását és erkölcsi tartását is biztosítja. Nyilvánvaló, hogy itt Angliára gondolunk és arra az ügyvédi rétegre, amely egy sajátos szocializáció következtében a magas képzettség és a más országok ügyvédségétől eltérő igazság centráltság újratermelésére képes (a témához ld. különösen Atiyah, Summers 1987). Azt gondoljuk ugyanis, hogy egy tiszta laikus bíróság az esetek tömegében csak akkor képes helytálló ítéleteket hozni, ha az eljárás egészében igazság orientált. Márpedig, mint ismeretes, Angliában a barristerek nem csupán elvileg, de bizonyos mértékig ténylegesen is az igazság őrei, s az ügyfelet ennek megfelelően képviselik. Ellenkező esetben, bármit is mondanak a zsűri optimális működését alátámasztani kívánó szociológiai tanulmányok, az esküdtbíróság kiszolgáltatottá, s egy olyan pszichológiai csata szereplőjévé válik, ahol a profikkal szemben mindvégig amatőr marad. A hamarosan tárgyalt amerikai tanulmány cáfolja ezt, de ha valaki veszi a fáradságot és elolvas néhány olyan népszerű amerikai könyvet, amit ügyvédek írtak ügyvédeknek abból a célból, hogy elárulják, tapasztalatlan kollégáik hogyan lehetnek sikeresek a zsűri előtt, az nem hihet e tanulmánynak. Nem valószínű ugyanis, hogy a mégoly gazdag amerikai prókátorok egy centet is kifizetnének pl. a zsűri szerepét eljátszó színészeknek, hogy rajtuk mérjék le tárgyalás előtt a védelem erősségét, ha azt gondolnák, hogy tevékenységükkel alig tudják befolyásolni az esküdtszék véleményét. Az ügyvéd (vagy a vád képviselője) természetesen képes hatni a szívekre (ha nem is olyan mértékben, mint azt Balzac közismert definíciója sejteti: "12 ember, akiket azért választanak meg, hogy eldöntsék, kinek van jobb ügyvédje"), s a felmentő ítéletért küzdve elég, ha csak egy embert győz meg védence ártatlanságáról. Ez, mondhatnánk, az ártatlanok védelmét szolgálja, de mi van akkor, ha történetesen a vád képviselője a tapasztalt róka, s a védelem gyengélkedik? A probléma tisztázásához meg kell tehát alaposan vizsgálnunk a pro és kontra érveket, annak érdekében, hogy ki-kí ezek tudatában dönthesse el, vajon üdvözítő-e az esküdtszéki rendszer vagy sem. Ehhez a vizsgálathoz pedig kitűnő

laboratóriumi körülményeket biztosít az amerikai zsűri intézménye, illetve az ehhez tapadó apologetikus vagy kritikai irodalom.

Az esküdtszéket értékelő nézetek összevetésénél meglehetősen egyszerű a feladatunk, mert rendelkezésünkre áll egy zsűrit igazoló alapmunka és egy zsűrit támadó olyan személyiség (Jerome Frank), akit ugyan szélsőségesként tart számon a jogelméleti irodalom, de akiről egy dolgot semmi esetre sem lehet elmondani, hogy unalmas lenne. A zsűri létjogosultságát alátámasztó munka a témában járatosak számára jól ismert, s Kulcsár Kálmán fent említett művében érintőlegesen foglalkozik is vele. Kalven és Zeisel 1968-ban elkészített jogszociológiai vizsgálatáról van szó, mely meglehetősen terjedelmesre sikerült, így az idővel takarékoskodók illetve az angolul nem tudók számára ajánlhatjuk a mű szerző által elkészített német nyelvű összefoglalását, amely ráadásul néhány más országban a laikus bíraskodás tapasztalatait összegző tanulmánnyal egy kötetben szerepel (Casper, Zeisel 1979).

A két állásfoglalás és megközelítési mód összevetése előtt azonban nem szabad elfeledkeznünk arról a jogintézményről sem, ami magát a vitát kiváltotta. Nem feledkezhetünk meg többek között arról, hogy az esküdtszék milyen feltételek között jött létre Angliában, majd került át az USA-ba, hiszen nagyon sok alapkérdésre kapunk választ a történeti szempontú elemzésből. Ugyancsak szükségesnek tartjuk az eljárásjogi szabályozás ismertetését is, hiszen akár egyetlen eljárásjogi részletszabály is alkalmas arra, hogy valaki egyik vagy másik oldal nézeteit fogadja el, mert e részletszabály teremthet olyan professzionális féket is az esküdtszéki rendszerben, amely az intézményt ellenzők érvelése alól részben vagy egészben kihúzhatja a talajt. Ez indokolja mindenekelőtt azt, hogy az esküdtszékre vonatkozó eljárásjogot is dolgozatunkba építettük. A másik érünk ehhez az, hogy pontosan az amerikai esküdtszéki rendszerben figyelhetünk meg az esküdtek kiválasztási eljárására egy olyan megoldást, amely érdeklődésünket több irányból is felkeltette, s amely egy következő, jogszociológiai jellegű fejezet megírását is indukálta. Ez a fejezet, amely voltaképpen a társadalomtudósok bírósági szerepéről szól, az esküdtszék bázisán kialakult, az ítések pártosságát, elfogultságát felszámolni kívánó jogi megoldásokat járja körül, mégpedig annak reményében, hogy az ismertetett megoldások egy reményünk szerint továbbfejlesztett ülnöki rendszerben is hasznosíthatók lesznek.

II. Az angolszász típusú esküdtszék vázlatos története

1. Az esküdtszék fejlődése Angliában

Egy alaposabb jogtörténeti vizsgálódás esetén bizonyára érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel is, hogy a mai esküdtszéki bíraskodás gyökerei hol és milyen formában jöttek létre, hogy az i.e. hatodik században Athén milyen laikus bíróságot működtetett, ez hogyan került át később Rómába (Rembar 1980) vagy hogy Angliában vajon a normannok exportálták ezt az intézményt, avagy angolszász szellemi termékről van-e szó.³

³ Az esküdtszék eredetével kapcsolatos vita Magyarországon már a tizenkilencedik században megjelent. Szalay László, Berend György, Fayer stb. nézeteinek rövid összevetéséhez ld. Botos Gábor 1990:23. p.)

Az angolszász típusú zsűri vizsgálatánál – számunkra úgy tűnik – semmit sem oldana meg az e kérdésekre adott válasz, hiszen akár a franciák hozták magukkal az esküdtszéket, akár angolszász találmányról van szó, annak huszadik századi formája egy sajátos angol, majd amerikai jogfejlődés eredménye, amiben igen kis szerepe volt az alapötlet felbukkanási körülményeinek. Vizsgálódásunk jellege, célkitűzésünk határai miatt éppen ezért nem is firtatjuk ezeket a kérdéseket.

Sokkal fontosabbnak és elgondolkodtatóbbnak tűnik szándékunk szempontjából az a kérdés, hogy mit jelent, és mit jelenthetett az esküdtszék megjelenése az angol társadalom számára akkor, amikor a különböző vitás ügyek eldöntésénél rendre a legfőbb törvényhozót és igazságszolgálatot, magát Istent citálták.

Az esküdtszék és a természetfeletti azonos feladatának összeméréséhez nyilvánvalóan csak e két eljárást alátámasztó értékrend szolgálhat. Az esküdtszéki ítélkezés általánossá válásáig, a különböző istenítéletek eltűnéséig az a gondolat, hogy az "igazság" kinyilvánítására kizárólag Isten jogosult, általánosnak volt tekinthető, s az ítélő esküdtszék kizárólagossá válásához egy ennél jóval racionálisabb szemléletmód szükségeltetett. Az aktív Istenről alkotott keresztény kép a tizenharmadik századig csupán az "ember" "vádaskodáshoz" való jogát biztosította, ám a végső ítéletet bűnösség vagy ártatlanság kérdésében Isten kezébe helyezte. Ez konkrétan azt jelentette, hogy Angliában az esküdtszék kezdetben kizárólag a vádat képviselte, vagyis az USA-ban máig is létező úgynevezett "nagy zsűri" (grand jury), vagy magyarul vádzsűri feladatát látta el, ami II. Henrik megfogalmazásában úgy szolt, hogy 12 helyi lovag, vagy törvénytisztelő szabad férfi (free lawful men) azt a feladatot kapja, hogy emberölés, lopás, gyújtogatás ügyekben vádat emeljen (Assize of Clarendon 1166). A vádemelés után a döntést az istenítéletek jónéhány ismert változata hozta meg, aminek hatékonyságában a mélyen hívők nem kételkedtek. Az ilyen istenítéletek közül talán érdemes megemlíteni egy eljárást (wager of law), melyben az ítélő zsűri gyökerei már felfedezhetők. A vádlottnak ugyanis itt az volt a dolga, hogy találjon 12 olyan személyt, akik hajlandók esküt tenni, hogy a vádlott ártatlanságot hirdető esküje igaz. A tizenharmadik századra megjelent az ítélő esküdtszék kezdetleges formája. Ez mindenekelőtt gyilkossági ügyben kapott szerepet. A vádlott kérésére állították fel, s eldöntötte, hogy a vádzsűri ítélete nem volt-e rosszindulatú. Amennyiben az volt, nem kerülhetett sor istenítéletre. A ma már abszurdnak tűnő eljárási formák, amikor a vádlott életét az döntötte el, hogy a forró vas okozta seb milyen gyorsan gyógyul, csak lassan veszítik el jelentőségüket, amihez nagymértékben hozzájárult az egyház 1215-ös határozata, melyben megtiltották a papságnak, hogy istenítéleti ceremóniákat vezessenek (Fourth Lateran Council 1215). A tiltás oka nem teljesen világos, ám bennünk él az a feltételezés, hogy ennél a döntésnél bizonyos tapasztalati tények igen komoly szerepet kaphattak. Bizonyára akkoriban is előfordultak olyan esetek, amikor valamilyen ítélt üggyel kapcsolatban később olyan új bizonyítékok merültek fel, melyek meggyőzően bizonyították annak ártatlanságát, akinek sebe egy kicsit lassabban gyógyult az elvártnál. Talán ennél még gyakrabban előfordult, hogy magánfelek vitás ügyeinél, ahol Isten ítélete mondjuk egy párviadal eredményéből derült ki, a csata végén – ha meg nem haltak – mindkét fél tudta, hogy az ítélet helytelen. Amennyiben ezt később a győztes fél valakinek el is mesélte, ez kétségtelen bizonyítékkul szolgált az ítélet helytelenségére. Míg egy bírói vagy esküdtszéki ítéletnél a "tévedni emberi dolog" mondással könnyen napirendre lehet térni egy ilyen ügy felett, addig "Isten tévedésénél" már komoly kétségek merülhetnek fel az eljárási intézmény alkalmasságában, amit az egyház nem

engedhetett meg magának. Ez a felismerés nyilván nem egyik pillanatról a másikra következett be, s a vonakodás igen nagy lehetett attól, hogy egy ilyen fontos döntési jogosultság emberi kézbe kerüljön, amit jól tükröz, hogy az egyházi határozat után még hosszú ideig élnek e barbár eljárások, ám az eljárás racionalizálódása fentiek tükrében elkerülhetetlen folyamat volt.

A végső szót ez ügyben az igazságszolgáltatás erősen centralizált volta miatt a király mondta ki, aki utazó bíráin keresztül már régóta meghatározója volt az eljárás milyenségének. (Az utazó bírák jól kitalált intézménye tette lehetővé, hogy a királyi jog az egész országban érvényesüljön.) (Dawson 1968). A kötelezővé váló esküdszéki eljárás persze csak annyiban hasonlított a mai angol esküdszékhez, hogy abban is 12 fő ítélkezett. Ez a szám egyesek szerint nem véletlen. Tizenkét apostol, Izrael 12 törzse, Salamon udvarának 12 tisztviselője stb. (I. A. Horowitz; T. E. Willging 1984:165.), mint ahogy az sem, hogy az esküdszéknek akkoriban teljesen egybehangzó ítéletet kellett hoznia, amit Rembar a kor dogmatizmusával, abszolutizmusával a fokozatok közti különbségtétel képességének hiányával magyaráz (Rembar 1980). A legfontosabb jellemzője ennek a zsűrinek azonban az volt, hogy amit végeztek, az mindennek volt nevezhető, csak éppen (mai értelemben vett) eljárásnak nem. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha az akkori zsűrit egy igazi pletykagyűjtőnek tituláljuk, hiszen az esküdszék kizárólag az alapján ítélkezett, amit a zsűri tagjai az adott ügyről hallomásból tudtak, vagy túlbuzgóság esetén, amiről személyes információt szereztek. Az eljárás fejlődésével ez a megoldás megváltozott, s angyal Pál munkájából megtudhatjuk, hogy 1650-től kezdve az esküdtek elvileg nem is vehettek más figyelembe, csak ami a bíróságon elhangzott (Angyal 1915:22. id. Botos 1990:30.). A védelem kezdeti teljes alárendeltsége szintén oldódik az évszázadok folyamán, s a vádlott a tizenhetedik századra megszerzi azt a jogot is, hogy az általa kívánatosnak tartott tanú jelenlétét a tárgyaláson kikényszeríthesse. A vádlott vallomását egyébként rendre egy nem teljesen önkéntes kínzás eredményéből ismerték meg egészen 1722-ig, amikor az eljárás általános humanizálódása folyamatában a vallomás megszerzésének ezt a módját végleg eltörölték (Williams 1963:13).

Ezt követően az angol esküdszék történetében két igazán jelentős fejleményről kell még megemlékezni. Az egyik az, hogy a tizenkilencedik század közepétől kezdve a zsűri kezdi elveszíteni civil ügyekben a jelentőségét, ahol az ügyek gyakori bonyolultsága, a szabályozás kifinomultsága sokszor megkérdőjelezhetővé, támadhatóvá tette az intézményt. Eleinte mindkét fél együttes kérelme esetén vált lehetővé, hogy egy ügyben kizárólag szakbírák döntsének (Common law Procedure Act, 1854), majd az 1933-as szabályozás, mely a bíróság hatáskörébe utalta annak megítélését, hogy esküdszékre tartozik-e egy ügy vagy sem, az 1950-es évekre azt eredményezte, hogy a polgári ügyeknek csak mintegy 3 százaléka folyt esküdszék előtt, (Devlin 1342. id. Werding, 1975:106) majd ez a szám 1966-ra alig másfél százalékra csökkent (Cornish 1968:76. id Werding 1975:106).

A másik jelentős fejlemény a vádesküdszék 1933-as megszüntetése volt, ami azért vált lehetővé, mert az intézmény ellen szóló érvekkel nem állt szemben egy vádesküdszéki hőskor, mint az Egyesült Államokban, ahol az intézmények – mint látni fogjuk – komoly szerepe jutott a függetlenségi háborút megelőző időszakban, s jelentősége a mai napig sem szűnt meg. Mint látható, az angolszász típusú esküdszék lassan hűtlen lesz szülőföldjéhez, s igazán nagy karriert az amerikai földrészen fut be.

Ehhez a karrierhez azonban számos olyan tényező szükségeltetett, aminek felvázolására szerény kísérletet teszünk.

2. Az esküdtszék megjelenése az amerikai földrészen

Az első angol telepesek a tizenhetedik század elején, I. János király uralkodása alatt jelentek meg az amerikai kontinensen, akkor, amikor a common law Angliában meglehetősen kötött és formális, a Kancellár által fejlesztett equity jog pedig még kialakulóban volt⁴ (Pound 1953). Az egyes kolóniák eltérő státusszal rendelkeztek, attól függően, hogy királyi kolóniának (royal colonies), alapokmánnyal felruházott társaságoknak (corporaions, chartered by the kint) vagy magántulajdonnak (proprietary) minősültek (Hall, 1989). A státusz terén jelentkező differenciálódást még tetézte a kolóniák alapításának eltérő időpontja, a bevándorlók eltérő gazdasági, kulturális fejlettsége, a vallás terén jelentkező különbségek. Így aztán természetes, hogy a közös common law örökség, illetve az angol jognak való elvi alárendeltség ellenére a kolóniák egységes jogfejlődésére remény sem lehetett. Arra még kevésbé volt remény, hogy Angliától való óriási távolság és különösen a kolóniáknak az őshazától gyökeresen eltérő társadalmi struktúrája mellett az angol jog kiigazítások nélkül egységesen érvényesüljön. Az angol tulajdon megsértésére vonatkozó szigorú szabályozás például hogyan élhetett volna tovább olyan körülmények között, amikor földből és földtulajdonosból volt éppen elég, ám földet művelő munkásból annál nagyobb hiány mutatkozott. Ebben a helyzetben sokkal ésszerűbbnek tűnt a tulajdonnal szemben elkövetett bűntetteknel az Angliában ilyenkor alkalmazott halálbüntetés helyett olyan büntetést kiszabni, ami a sérelmet szenvedett előnyére szolgált (Chapin 1983). Nem elhanyagolható a kolóniák jogát illetően a holland vagy francia hatás sem, s különösen nem az a hatás, amit kvékerek vagy puritánok jelentettek, akik a Biblia törvényein alapuló társadalomban gondolkoztak.

A telepesek társadalmának sajátosságaiból kiemelhetünk még egy olyan tényezőt, amely jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy egy később önálló jogrendszer alapjai megteremtődjenek. Egy joganyag érvényesüléséhez ugyanis nem elég a jog léte, szükség van az azt ismerő, értő és alkalmazni képes szakemberekre is. Márpedig a kivándorlók között igen ritka volt a jogász, aminek persze több oka is volt. Az egyik az, hogy az angol jogászok nem tartoztak a társadalom elnyomott rétegei közé, akik arról álmodoztak volna, hogy egy vad és idegen vidéken földet műveljenek. Főleg nem tartoztak ide az igen zárt közösséget alkotó barristerek, akik az angol jog alakításába közvetlenül beleszóltak, s akik igazán képviselték azt a szellemet, amitől igazán angol az angol jog. A másik ok az volt, hogy az angol telepesek körében a jogászok rendkívüli népszerűtlenségnek örvendtek, egyrészt a hazai rossz tapasztalatok, másrészt annak a mindig felbukkanó ideáink köszönhetően, hogy a jogi problémákat alapvetően a jogászok (mindenekelőtt az ügyvédek) gyártják, akiknek csűrése csavarása gyakran megoldhatatlanná tesz egyébként világos jogszabályokkal könnyen rendezhető problémás helyzeteket. A feladat tehát az, hogy egyszerű, világos törvényeket kell megalkotni, amiből bárki játszi könnyedséggel ítéletet hozhat (a témához ld. különösen

⁴ Az első angol kolóniát a Virginia company alapította, akiknek Első János király 1607-ben egy oklevélben biztosította jogait.

Jerome Frank, 1977). Sokak szerint e világos törvényeket nincs is szükség megalkotni, hiszen azok a Bibliában már megfogalmazást nyertek, s így aztán még a törvények megalkotásához sincs szükség jogászokodásra. A puritán és kvéker kolóniák azirányú próbálkozásai, hogy a Biblia alapján szolgáltatassanak igazságot, vagy a francia forradalom jogi egyetemet megszüntető kísérlete, mint tudjuk, kudarcot vallottak, ám ez nem jelenti azt, hogy a társadalom tanult volna ebből, hiszen manapság a fenti nézet még az értelmiség számára is gyakran éppoly "evidensnek" tekinthető, mint a puritán telepesek körében a tizenhetedik században. Ez a hozzáállás pedig magában rejti a laikus esküdtszékhez való viszonyulást is, hiszen aki úgy gondolja, hogy a jogi problémákat a jogászai professzió teremti, az azt is hiszi, hogy az általuk végzett munkát, vagy legalábbis annak egy részét, egy átlagos polgár is elvégezheti.

A jogászoknak persze a telepesek sem iktathatták ki a társadalom életéből, hiszen mint Friedman állítja, "Ha a jogászok gonoszak lennének, akkor is szükséges rosszak" (Friedman, 1973:83). Gonoszak vagy nem, azon lehet vitatkozni, de hogy szakmai értelemben általában rosszak voltak az akkori jogászok az angol kolóniákban, az kétségtelen. Kiképzésük igen változó formában és minőségben történt. Egy igen kis részük Angliában tanult a barristerek négy szövetsége közül valamelyikben, ám többségük céhes keretek között, bojtárként sajátította el a szakmát. Sok helyen az efféle gyakorlat sem volt kötelező, s gyakran más szakmák képviselői (katonák, kereskedők, hivatalnokok) "félállásban" vállaltak jogi munkát. Az ügyvédi hivatás megkettőzésére itt nem került sor, s ez a jogrendszer egészére nézve érdekes változásokat jósolt.

Megállapítható tehát, hogy a sajátos körülmények között fejlődő kolóniákban minden feltétel megvolt ahhoz, hogy egy a common law-ra épülő, ám attól mégis nagymértékben eltérő, sőt kolóniánként, majd később államonként változó jogrendszer jöhessen létre.⁵ Ebben a helyzetben, amikor a jogra vonatkozóan a diverzitás igen enyhe kifejezésnek minősül, volt egy fix pont minden telep "jogéletében", mégpedig az, hogy a fehéreket kivétel nélkül megillette az a jog, hogy megvádolásuk esetén esküdtszék ítélkezzen felettük (Hyman and Tarrant 1975:24.). Ez a mindenkit megillető jog nem jelenti azt, hogy egy egységes esküdtszéki rendszerről beszélhetnénk, ám tudva azt, hogy egy 1961-es felmérés szerint az USA 92 szövetségi bíróságán 92 féle eljárást alkalmaztak az esküdtszéki tagok kiválasztására (Murphy, 1972:413), e tény így is elég okot ad arra, hogy felkeltsse érdeklődésünket.

Csodálkozni persze nem nagyon van miért, hiszen az első kolónia, Virginia számára az I. János által adományozott alapoklevél is kimondta, hogy a kolónia tagjait megilletik mindazon jogok, melyek az angolokat, beleértve az esküdtszéki eljárást. A Virginia számára biztosított jog aztán szépen áterjedt a többi angol kolóniára is, s ezzel egy párhuzamos esküdtszéki fejlődés vette kezdetét.

A vádesküdtszék is fontos szerepet kapott a telepek életében, aminek elsődleges oka az volt, hogy az államhatalom, a rendőrség és így a bűnüldözés olymértékben fejletlen volt, hogy ezen feladatok "saját kezébe vétele" szükségszerűnek tűnt (Younger 1963:5.).

⁵ A common law amerikai továbbélését mindenekelőtt a nyelvi azonosság biztosította, illetve a nagy távolság ellenére is az, hogy I. János rendelkezése szerint az angol jogot kellett alkalmazni a tengeren túli birtokokon. Az amerikai bíróságokon egyébként a sebtében összetákoltt kódexek mellett, amelyek a jog gyors terjedését biztosították, mindenekelőtt blackstone híres négykötetes munkáját idézték szívesen, amely a common law kusza szabályait egy egészen világos rendszerbe foglalta össze.

Gyorsan népszerűvé válik ez az intézmény, aminek szerintünk a jogászai hivatás megvetésén túl elsődleges oka az lehetett, hogy az esküdszéki taggá válás feltétele itt sokkal nagyobb tömegek számára tette lehetővé az igazságszolgáltatásba való bekapcsolódást, mint az őshazában. Virginiában egy 1699-es törvény kimondta, hogy a magasabb szintű bíróságon (General Court) száz, az alacsonyabb szintűn (county court) ötven dollár értékű vagyonnal rendelkező személy lehet esküdszéki tag (Scott, 1930:89.). Ez a feltétel ott, ahol gyakorlatilag mindenki szabadon juthatott földhöz, nem volt teljesíthetetlen, s ez főleg azok számára, akik Angliában esküdszéket csak akkor láthattak, ha valami megvádolta őket, nagy önbizalmat adhatott. A népszerűség másik oka köztudott. Nyilvánvaló, hogy egyetlen telepnek sem lehetett ellenére, hogy az "önigazgatás" bármely lehetséges formáját igénybe vegye, ha az a távoli királyi hatalomtól való függőséget enyhítette. A kolóniák esküdszékeinek története éppen ezért egy "ellenállási mozgalom" története is egyben, valamint annak a története, hogy mint válik ez az intézmény a demokrácia megtestesítőjévé, sokak szerint egyik alapelemévé a későbbi Egyesült Államokban.

Más oldalról, azon alapelv ellenére, ami az esküdszékekre csak a ténytalálás feladatát ruházta, a kolóniákon működő esküdszékek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy bizonyos szabadságjogok a common law gyakran ésszerűtlennek tűnő szabályait fellazítsák. Erre volt nagyon jó példa 1735-ben a híres Zenger ügy. Peter Zenger kiadó lapjában a királyi kormányzót, William Cosbyt támadó írás jelent meg. Peter Zengert letartóztatták, s védelmét egy híres ügyvéd, Andrew Hamilton látta el. A bíró szerint rágalmozási ügyben a common law alapján a bíróság nem foglalkozhat azzal, hogy a rágalmozást kimerítő állítások igazak vagy hamisak, pusztán annak megállapítására szorítkozhat, hogy a vádlott valóban állította-e ezeket. Az ügyvéd viszont elmondta, hogy Amerikában a zsűrinek joga van ahhoz, hogy egy lépést tegyen a haladás irányába, s az állítások igazságtartalmát figyelembe véve hozza meg döntését (verdict). Az esküdszék az ügyvédre hallgatott, s felmentette a vádlottat, aki ezt követően New York hivatalos kiadója lett (Hymant and Tarrant 1975:27).

Az ilyen és ehhez hasonló ügyek is kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy egy őshazától független nemzeti érzés bontakozzon ki az angol telepesek körében. Az esküdszék ugyanis kiválóan alkalmas intézmény volt arra, hogy adott esetben feszültséget teremtsen az anyaország és a telepesek között, amely feszültség aztán nagymértékben hozzájárult a függetlenségi háború kitöréséhez.

Egy igen fontos lépést jelentett ezen az úton a királynak az az intézkedése, amely a bírák fizetésére vonatkozott, s amelynél az esküdszéki tagok ismét történelmi szerephez jutottak. Történt ugyanis az 1770-es évek elején, hogy Massachusettsben a király a továbbiakban maga szándékozott fizetni az amerikai bírákat az ottani törvényhozás helyett. Az alapokmány megváltoztatását nyilvánvalóan nem határtalan jóindulata miatt kezdeményezte. A bíróságokról tudni kell, hogy ekkorra már meglehetősen nagy önállóságra tettek szert az anyaországtól, ami Angliából nézve már túlzottnak tűnhetett. Az ügy meglehetősen nagy vihart kavart, s a törvényhozás a bírákra bízta, hogy elfogadják-e az új javadalmazási rendszert vagy sem. A legfőbb bíró, Peter Oliver elfogadta, mire a törvényhozás válaszul alkotmányjogi felelősségrevonását kezdeményezte, amit a királyi kormányzó s annak tanácsa visszautasított. Oliver bírón ez azonban nem sokat segített, hiszen amikor ítélező körútra ment (went on circuit), az

esküdtszéki tagok nem voltak hajlandók nála felesküdni⁶ (F. W. G., 1927:33–34. id. Hyman and Tarrant 1975:29.). Ebből az esetből is jól leszűrhető az esküdtszék politikai jelentősége a kolóniák életében, s letagadhatatlan demokráciát erősítő szerepe. Nem sokkal később egy másik eset szolgáltatott okot a királyi hatalom és a telepesek erőpróbájához, amely hasonló vihart kavart. A királyi kormányzó ugyanis egy testi sértés kapcsán lehetővé tette, hogy a kolónia Legfelsőbb Bíróságától ez ügyben hozzá fellebbezzenek. Ebben az intézkedésben két alapvető dolog is sértette a telepeseket. Az egyik maga a tény, hogy az eddigi gyakorlattól eltérően, amikor jogorvoslatot csak egy felsőbb bíróság szolgáltatott, most a végrehajtó hatalom is be akart kapcsolódni az ítélkezésbe. Itt nyilvánvalóan nem az volt a baj, hogy ezzel bizonyos új állambölcséleti alapelvek szenvedtek sérelmet, hanem mert az intézkedésre azért került sor, hogy a királyi hatalmat így is erősítsék.⁷

A másik problémát az jelentette, hogy Colden akciója a zsűri ténytaláló tevékenységét is jelentős mértékben érintette. A zsűri ítélete ugyanis megfellebbezhetetlen volt, s a felsőbb bíróság csak a jog helytelen értelmezése esetén változtathatott rajta, míg most lehetővé vált volna, hogy a tényeket újra mérlegeljék. A new york-i törvényhozás gyors intézkedése azonban megakadályozta Coldent akarata érvényesítésében (Goebel, 1969:274–275.).

Mindezzel elérkeztünk a függetlenségi háborúhoz, majd a függetlenségi háború befejezése után az alkotmány megalkotásához, amelyben az esküdtszék, mint alapvető demokratikus jog került megfogalmazásra. A zsűri demokratikus töltését, amellyel Angliában valójában csak igen kis mértékben rendelkezett, a fent elmondott esetek jól bizonyították, s természetesnek tűnt ezt alkotmányba is foglalni, főleg úgy, hogy ezt már a király által adományozott alapokmányok is biztosították.

Az alkotmány harmadik cikkelye foglalkozik az igazságszolgáltatással (Article III.: The judicial article), amelyben egyetlen szakaszban szögezik le, hogy minden bűncselekmény az alkotmányos felelősségre vonást kivéve esküdtszék előtt folyik.

The Trial of all crimes except in Cases of impeachment, shall be by Jury; and such Trial shall be held in the State where the said crimes shall have been

⁶ Az egyik esküdtszéki tag ezt így indokolta meg: "The chief Justice of this Court stands impeached, by the representatives, of high crimes and misdemeanors, and of a conspiracy against the charter privileges of the people."

⁷ Itt érdemes Bibót egy kicsit hosszabban idézni, aki az államhatalmi ágak elválasztásáról írt tanulmányában érdekes megállapításokat tesz arra vonatkozóan, hogy a függetlenségi harc után megalkotott amerikai alkotmányt mennyiben alakította az elmélet és mennyiben volt következménye a politikai szervezet történelmi előzményének.

"A következő döntő esemény az államhatalmak elválasztásáról szóló elv történetében az amerikai alkotmány. Megtanultuk, hogy ez az alkotmány dogmatikus merevséggel alkalmazza és követi Montesquieu elvét, amit némelyek éretnének, mások hibájának tudnak be. Kevésbé van azonban a köztudatban az, hogy az észak-amerikai alkotmány szerzői egyáltalán nem azért követték dogmatikusan Montesquieu elvét, mert demokratikus kötelességüknek tekintették pontosan betartani előírásait... Mi volt az észak-amerikai fehér lakosság gyarmatok politikai szervezetének a jellemzője? az, hogy volt egy végrehajtható hatalmuk, az angol korona által kinevezett kormányzó, aki lényegesen függetlenebb és hatalmasabb volt, mint a maga területén az angol kormány, mert nem a gyarmati törvényhozó testülettől függött, hanem a távoli angol koronától... Ebben a helyzetben a szabadság biztosítéka csa az lehetett, hogy minél több hatáskört biztosítani a törvényhozó testületnek és a bíróságoknak, s ezeket féltékenyen őrizni, külön tartani a távoli angol koronát képviselő kormányzótól. A függetlenségi harc fordultával az egész szerkezet demokratizálására nem kellett mást csinálni mint a kormányzókat és kormányzókat mintájára... megszervezett elnöki tisztséget időlegessé és a nép választásától függővé tenni, s előttünk van az amerikai prezidenciális demokratikus alkotmány..." (Bibó 1986:2. kötet 381.).

committed; but when not committed within any state, the trial shall be at such Place or Places as the Congress may by law have directed.

Az 1789-ben megalkotott bíróságokról szóló törvény (Judiciary Act) ugyancsak tartalmazott az esküdtszékekre vonatkozó szabályokat, amelyek tulajdonképpen megerősítették az intézményt annyiban, hogy a Legfelsőbb Bíróság számára nem tették lehetővé a ténykérdések felülvizsgálatát. Ez azt jelentette, hogy az ügyek egy bizonyos csoportját kivéve (admiralty, maritime jurisdiction) ténykérdésekben egy esküdtszék mondta ki az utolsó szót (Warren, 1923:75.).

Ezeket a rendelkezéseket egészítette ki 1791-ben egy szűkszavú mondat az alkotmányt kiegészítő rendelkezések között, amely a későbbiekben alapos dogmatikai munkát kívánt a törvényhozástól és a bíróságoktól, hogy tisztázzák a benne szereplő fogalmakat, amelyek meglehetősen széles értelmezési lehetőséget tettek lehetővé.

"In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial by an impartial jury." (Amendment VI: Criminal Court Procedures).

A "gyors eljárás" (speedy trial), amely egy igen fontos kíváncsi az eljárásban érintettek többsége számára (s a törvényhozó szándéka szerint mindenekelőtt azt hivatott megakadályozni, hogy egy büntetőügyben megvádoltak ne kelljen sokat várakozni ügyének kivizsgálására), nehezen értelmezhető. Egy előzetes letartóztatásban lévő, s esetleg ártatlan vádlott számára egy hét várakozás is sok lehet, míg a bíróságok leterheltsége esetén gyakran ennél jóval hosszabb várakozási idő relatíve gyors eljárást jelenthet. Ugyancsak problémákat vetett fel a későbbiekben az eljárás nyilvánosságára vonatkozó követelmény (public trial), amely egyfelől demokratikus kontrollt biztosít az igazságszolgáltatásban mindenekelőtt a sajtó révén, másfelől viszont éppen a kiegészítésben szereplő harmadik követelményt, a zsűri pártatlanságát torpedózza meg nagyon sok esetben azzal, hogy az esküdtszéki tagok a média információi alapján már eleve prekonceptióval érkeznek a tárgyalásra. (A két alapelv összeütközéséből származó problémával egy későbbi fejezetben részletesen foglalkozunk.)

3. Az esküdtszék fejlődése az USA-ban

Az Egyesült Államok létrejötte után az esküdtszék történetében alapvető változás következett be. Lezárult az a korszak, amikor az esküdtszék egy önállósodási törekvés szolgálatában, a királyi akarattal és törvényekkel szemben képviselte a "társadalom érdekeit", s kezdetét vette egy egészen más jellegű fejlődési folyamat, amely a társadalomban lezajló értékváltozásokat tükrözte az esküdtszék szabályozásában, gyakorlatában. Itt mindenekelőtt a rabszolgaságra, a néger kérdésre utalunk, amiben az esküdtszéki skandalumok sokasága nem elhanyagolható részt jelentett. A diszkriminációnak számtalan megnyilvánulási területe van, ám ha különbséget kell tenni aközött hogy valaki a színe miatt nem kap állást, vagy hogy valakit azért ítélnék ártatlanul halálra, mert fekete, hát nyilvánvalóan ez utóbbinak nagyobb a súlya. Míg rabszolgaság létezik, voltaképpen nevetséges azon problémázní, hogy lehet-e esküdt egy néger, vagy hogy milyen csúnya dolog az, hogy feldühödött fehérek döntenek feketékről. A kiszolgáltatottságnak ezen a fókán majdnem olyan jogfosztás ez, mint egy halálraítéltet megfosztani a közügyek gyakorlásának jogától.

Éppen ezért az esküdtszékkel kapcsolatos kérdés, hogy a diszkrimináció enyhítésére milyen szabályozás szükséges, csak a polgárháború befejezésével kerülhetett előtérbe. Az ezt megelőző időszakban igazi problémát az jelentett, hogy a tagállamok egy része a rabszolgát tulajdonnak tekintette, amit a szövetségi törvények is elismertek, míg más államok a rabszolgaság intézményét elutasították. Az ebből származó feszültségek annyiban érintették a zsúrit, hogy a szabad államokba menekülőknak segítséget nyújtókat a szövetségi törvények büntetéssel fenyegették, amit azonban számos esküdtszék egyszerűen figyelmen kívül hagyott (Hyman 1973:417). (Véleményünk szerint az esküdtszék történetében ez volt az a pillanat, amikor a társadalom egy részének értéktétele és a szövetségi törvények közötti feszültség az esküdtszék nélkül feloldhatatlan lett volna, s az esküdtszék korábbi érdemei mellett ez az a szerep, amely az igazságszolgáltatás e formájához a "demokrácia bajnoka" képzetet kapcsolta.)

A polgárháború befejezése után az alkotmányt kiegészítő újabb rendelkezések érintették az esküdtszék intézményét, amelyek lényegében a diszkrimináció tilalmát mondták ki az igazságszolgáltatásban.

(All persons born or naturalized in the United States, and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws. (XIV. Amendment: Citizenship, Privileges and Immunities of United States Citizenship, Due Process, and Equal Protection of the Laws.)

Az alkotmányos rendezés fordulópontot jelentett két értelemben is. Egyrészt azért, mert egy olyan dokumentum jött létre, ami a legfontosabb hivatkozási alapot szolgáltatva a máig tartó esküdtszéki fejlődéshez, ami mindenekelőtt az esküdtszéki tagok kiválasztási technikáira összpontosult. Másrészt viszont fordulópontról beszélhetünk abban az értelemben is, hogy a megalkotott alkotmányos rendelkezések "örökké korszerű" tartalmával szemben innentől kezdve éles kontrasztot jelentett a társadalom masszív előítéletekkel terhes része, valamint az ezt tükröző voltaképpen "alkotmányellenes" bírósági gyakorlat, s éppen ezért kezdetét vette az a korszak, amikor mindenekelőtt az esküdtszék negatív szerepe domborodik ki előttünk.

Kifejeződött ez úgy, hogy egy feketével szemben elkövetett testi sértés vagy emberölés esetén a fehér elkövető számíthatott a felmentő ítéletre, vagy arra, hogy nem lesz olyan vádeszküdtszék, amelyik ellene vádat emel. A diszkrimináció ilyen súlyos eseteinek kizárása később a megkülönböztetés enyhébb módozatait tolta előtérbe. A legészserűbb az volt, hogy a feketéket "véletlenül" kihagyták arról a listáról, amelyből az esküdtszéki tagokat választották (Wddle 849 id. Werding, 1975:52.).

Ezeknek az olcsó praktikáknak egy 1935-ös legfelsőbb bírósági döntés próbált gátat vetni (Norris v. Alabama), ahol az alkotmány tizennegyedik kiegészítésének megsértése miatt hatályon kívül helyeztek egy esküdtszéki ítéletet, miután bizonyították, hogy a négerek részvételét következetesen akadályozták az esküdtszékekben. Ez az ítélet azonban nem érte el a kívánt hatást, s igazán jelentős változás csak az 1950-es évektől kezdve figyelhető meg ezen a téren, hiszen ettől kezdve a fekete lakosságot alul reprezentáló esküdtszéket sorozatosan alkotmányos rendelkezésekkel ellentétesnek nyilvánította a Legfelsőbb Bíróság, ami már valóban hatásos lépésnek bizonyult a

korábbi gyakorlathoz képest (ld. pl. Cassel v. Texas 1950, Anderson v. Alabama). Ugyanakkor az is megállapítást nyert, hogy az alapelv (az esküdtszék összetételének a társadalom keresztmetszetét "fair-cross-section" kell tükröznie) azzal még nem szenved sérelmet, ha az esküdtszéki listán, vagy a megalakult esküdtszékben szereplő feketék aránya némileg alacsonyabb az egész populációban képviselt arányuknál, hiszen ez a kisebbségeket érintő ügyeknél gyakran megoldhatatlan feladat elé állítaná az igazságszolgáltatást. Továbbra is létezett azonban esküdtszéki tagok kiválasztásánál sűrűn alkalmazott úgynevezett kulcsemberek (key-men) szisztéma, ahol csak a kulcsemberek tetsző személyek közül választották meg a esküdtszéki tagokat, ami egy magasabb társadalmi réteg túlzott szerepeltetését eredményezte, s ami természetesen a feketék diszkriminációjához továbbra is lehetőséget kínált. A key-men a bírósági körzetben élő olyan magas beosztású személy volt, akiről a kiválasztási eljárás intézésével megbízott személyek (clerk, jury comissioner, ld. később) úgy gondolták, hogy nagy ismeretségi körük révén alkalmasak annak megítélésére, hogy kik lennének megfelelőek az esküdtszéki szolgálatra, amely személyekből aztán a választási eljárás további menetében az esküdtszék kialakult (Werdning, 1975:50., 51. p.). Ennek a szisztémának a megszüntetésére egy bírósági döntéssel 1966-ban került sor, s ettől kezdve óriási lendületet vett az esküdtszéki tagok kiválasztására vonatkozó szabályok fejlesztése. 1966-ban 31 törvényt hozott a Kongresszus ezzel kapcsolatban, s 1968-ban pedig egy átfogó, máig is korszerűnek tűnő törvény rendezte a kiválasztási eljárást.

III. Eljárási jogi kérdések

1. A vádesküdtszék (grand jury)

Rendkívül sokat támadott intézményről van szó, aminek gyökeréről, illetve az okáról, ami miatt az USA-ban különleges jelentőségre tett szert, történeti elemzésünkben már szóltunk. Miután vizsgálódásunk a későbbiekben kizárólag az ítélő zsűrire összpontosul, ezért itt megragadjuk az alkalmat, hogy erről az intézményről egy kicsit bővebben írjunk. Ennél az intézménynél hangoznak el legfőképpen azok a vádak, miszerint időrabló tevékenységét egy erős ügyészi szervezet bátran magára vállalhatná, hiszen a statisztikák sem támasztják alá, hogy tevékenységével jelentősen kímélné az egyéneket attól, hogy "kabátlopásos ügy" áldozatai legyenek, ugyanis az esetek elenyésző részében tagadják csak meg a vádemelést (Weigend 1979: 129.). Így azok az érvek sem állják meg helyüket, amelyek szerint ez a legjobb módszer arra, hogy az ügyészek a bizonyítékok mennyiségét teszteljék. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a fentiek ismeretében pl. New York állam főbírája az általa említett költségvetési adatokat nem dicsekvésnek szánta: "A tavalyi költségvetési évben a vádesküdtszéki tagok díjazása két millió dollárba került (Wachtler 1990:15.)."

Véleményünk itt is az, hogy a kifejlődő ellenállási mozgalom idején bátorságot tanúsító vádesküdtszék körül is olyan mítosz keletkezett az amerikai társadalomban, amit holmi pragmatikus érvek csak igen lassan foszthatnak meg attól, hogy az alkotmányos jogok védőszerepében ne tetszelegjen. A legfontosabb akadály itt maga a szövetségi alkotmány, aminek erre vonatkozó rendelkezését szinte lehetetlen lenne csak

ügy kivágni "a világ legtökéletesebb" alkotmányából. Állami szinten már nincs ilyen masszív gát, így a vádesküdszék szép lassan eltűnik az állami igazságszolgáltatás palettájáról. A nyolcvanas évek végére már csak harminc államban alkalmazták kötelezően a vádemelésnek ezt a módját (Zawitz 1988). A vádesküdszékre vonatkozó alkotmányos rendelkezést az alkotmány ötödik kiegészítésben találhatjuk meg, amely kimondja, hogy ha valaki főbenjáró vagy egyéb súlyos bűncselekményt követ el, akkor azt megilleti a vádesküdszék általi eljárás joga.

No person shall be held to answer for a capital or otherwise infamous crime, unless on a presentment or indictment of a Grand Jury, except in cases arising in the land or naval forces or in the Militia, when in actual service in time of war or public danger...

Ez a szabály azon kivételes, a megvádolt személyeket érintő alkotmányos rendelkezések közé tartozik, amely nem kötelezi az egyes tagállamokat (Hurtado v. California, 110 U.S. 66., 1970). A szövetségi büntetőeljárást rendező törvények ezt úgy pontosítják, hogy mindazon bűncselekmények esetén, amelyek egy évnél hosszabb szabadságvesztéssel vagy/és kényszermunkával büntetendők, illetve minden olyan bűncselekmény esetén, amely halálbüntetéssel büntetendő, vádzsűrit kell alkalmazni (FRCP Rule 7). Az egyes államok, mint már jeleztük, eltérően szabályozzák ezt a kérdést, s van ahol kisebb jelentőségű ügyek esetén is esküdszék emel vádat, míg máshol csak olyan bűncselekmények esetén, amelyek életfogytiglani szabadságvesztéssel büntetendők (Schmid 1986: 44.).

A vádesküdszék tagjainak száma minimum tizenkettő, maximum huszonnégy. Nevét is (nagy zsűri) innen kapta, hiszen az ítélő zsűrihez képest általában valóban nagynak minősül. Ami a legalapvetőbb eltérést jelenti az ítélő esküdszékhez képest, azaz, hogy a vádesküdszék eljárása nem nyilvános, azon csak a vádat képviselő által szükségesnek ítélt személyek lehetnek jelen, aminek célja kézenfekvő. Így kívánják megakadályozni, hogy valaki "besározódjon" anélkül, hogy az ellene felhozott bizonyítékok kellően meggyőzőek lennének, vagy azt, hogy a vád ismeretében elmeneküljön. Maga az esküdszéki eljárás teljesen mentes a formáságoktól, hiszen azt az ugyancsak laikus elnök (foreman) vezeti. Általában a vád képviselője előterjeszti terhelő anyagát, az esküdszék meghallgatja a vád által behívott tanúkat, majd titkos tanácskozáson dönt, s döntésükről az elnök tájékoztatja a bíróságot. A vádemeléshez nem kell egyhangú határozat, a szövetségi törvények szerint 12 fő igen szavazata is elegendő (FRCP Rule 6).

A vádesküdszék tevékenysége azonban nem korlátozódik a nyomozó hatóságok által előkészített anyag tanulmányozására, hanem önmaga is végezhet vizsgálatokat, így behívhat fontosnak tartott tanúkat, s minden olyan tevékenységet végezhet, amit az ügy felderítése érdekében fontosnak tart. Ezen a téren egyébként igen rokon vonásokat fedezhetünk fel a mai amerikai és a középkori angol vádesküdszék között. Hiszen amennyiben a vádesküdszék valamely tagja akár az adott ügy kapcsán, akár azon túl, valamilyen bűncselekményről tudomással bír, azt a többiekkel megosztva annak kivizsgálását kezdeményezheti. Márpedig ha a középkori vádesküdszéket pletykafészeknek tituláltuk, úgy erre az intézményre ez a jelző éppúgy áll, azzal a megkülönböztetéssel, hogy ma a pletykában való hit nem jár olyan súlyos következménnyel, mint annak idején.

Ami a vádesküdszék megszüntetése ellen leginkább érvként felhasználható, az a korrupció elleni harcban betöltött szerepe. Egyes államokban a vádesküdszéket csak ilyen célra használják fel. A zsűri ugyanis önálló vizsgálatokat is folytathat a korrupciós cselekmények felderítése érdekében, s olyat is lehet olvasni, hogy egész nagyvárosokat tisztított meg a korrupt közigazgatástól, amire a gyakran ugyancsak korrupt rendőrség nem volt képes (Younger 1963:182. id. Werding 1975:88.).

2. Az ítélő esküdszék

Az ítélő esküdszék a vádesküdszékkel szemben a "kis esküdszék" nevet viseli, ami tradicionálisan tizenkét esküdszéki tagra utal. Egy 1970-es döntése a Legfelsőbb Bíróságnak azonban lehetővé teszi, hogy a felek egy ennél kisebb létszámú esküdszékben is megállapodhassanak, ha a bíróság ehhez hozzájárul (Williams v. Florida 339 U.S. 78). Ez minimum hat főt jelent, s a felek az esküdszéki tagok döntéséig bármikor megállapodhatnak az esküdtek számának csökkentésében, amit írásban kell leadniuk (FRCP Rule 23).

Alapvetően kétféle eljáró, vagy ítélő (trial jury) esküdszékről beszélhetünk: a büntető ügyekben ítélő, illetve a "civil" ügyekben ítélő esküdszékről. A büntető ügyekben ítélő esküdszék talán a legismertebb a társadalomban, melynek működéséről – ha gyakran torzan is – filmek, híradások egész sora naponta tudósít. A vádesküdszéktől eltérően ennek szerepe kizárólag abban az ügyben lehetséges, amelyik ügy érdekében a zsűri összeállt. E funkcióbeli eltérés már utal a szerep "komolyságára", hiszen itt a ténykérdésekben hozott döntés a későbbi ítélet velejét adja, amely a vádlott sorsára nézve döntő jelentőségű. Mint korábban már leírtuk, a szövetségi alkotmány illetve annak hatodik kiegészítése elvileg minden bűncselekmény elkövetése esetére biztosítja az esküdszéki eljárást. A gyakorlat azonban a kisebb jelentőségű ügyekre e jogot nem vonatkoztatja. E gyakorlat alapján Blackstone meghatározása szolgáltatta, akinek a "crime" szóról alkotott definíciója⁸ jelentette a kiindulópontot a Legfelsőbb Bíróság számára, amikor kifejtette, hogy az úgynevezett kisebb bűncselekmények (Petty offenses) az alkotmány általuk elvégzett értelmezése szerint nem tartoznak azon cselekmények közé, melyek esküdszéki eljárást kívánnak (Schick v. U.S. 1904.). Blackstone jogtudósi nagyságának elismerése mellett ezt is sokan vitatják (Id. Kay, 26 Chi. L. Rev. 1959:245⁹), ám annak elfogadása, hogy ne lehessen minden apró ügynél azonnal esküdszéket mozgósítani, elég általánosnak tekinthető. A szövetségi bíróságokon mindenhol, s néhány államon kívül minden államban elfogadják ezt a nézetet. A problémát inkább az jelentette, hogy mi minősül "szabálysértésnek" (petty offenses)? Nem belemenve abba a hosszú történetbe, melynek során e fogalom végre "tisztába lett téve", csak a végeredményt közöljük. Ma azok a bűncselekmények minősülnek szabálysértésnek, amelyek nem büntetendők legalább hat hónapi

⁸ A crime or misdemeanours in an act committed or omitted, in violation of a public law either forbidding or commanding it. This general definition comprehends both, crimes and misdemeanours; which properly speaking are more synonymous terms; though in common usage the word crime is made to denote such offenses as are of a deeper and more atrocious dye; while smaller faults and omissions of less consequence are comprised under the gentler name of misdemeanours only. (Blackstone, Commentaries)

⁹ Kaye érvelésének lényege úgy szól, hogy az 1787-es alkotmány megalkotásakor a törvényhozók szándéka nem lehetett az, hogy az esküdszéket a legcsekélyebb mértékben is korlátozzák, hiszen ez akkor gyűlölt angol elnyomó intézkedésnek minősült.

szabadságvesztéssel vagy/és 500 dollár pénzbüntetéssel¹⁰ (United States Code p.1 Abs 3). Az ennél nagyobb büntetéssel büntetendő cselekményekre értelemszerűen áll az alaptétel, hogy a megvádolt személy esküdtszéki tárgyalásra tarthat igényt.

Választási lehetőségről van tehát szó szövetségi szinten és az egyes államok többségében, hiszen mindössze Kaliforniában és Virginiában nincs lehetőség a legsúlyosabb bűncselekmények esetén az esküdtszéki eljárásról lemondani. A vádlott vagy ügyvédje eldöntheti, a szakbírákból álló bíróság, vagy egy esküdtbíróság eljárása lesz-e kedvezőbb, aminek eldöntését nyilván számtalan tényező befolyásolhatja. Erőszakos közöszlész esetén, egy fekete számára talán nem a legjobb megoldás az esküdtszék, főképpen ha a bizonyítékok megkérdőjelezhetők, de érdemes zsűrrel kísérletezni abban az esetben, ha valaki egy betörőt agyonlőtt, s a veszélyhelyzet fennállását kell bizonyítani.

Nem kerül sor esküdtszéki tárgyalásra akkor sem, ha a vádlott beismerő vallomást tesz, amire az esetek igen nagy százalékában sor kerül, hiszen a "plea bargaining" intézményét pontosan a célból hozták létre, hogy egy tulajdonképpen rendkívül egyszerű, és ami a legfontosabb, legális üzleti tranzakció eredményeképpen a biztos enyhébb büntetés érdekében a beismerő vallomások tehermentesítsék az igazságszolgáltatást és megvédjék a társadalmat a bűnözőktől (Friedman 1979: 247–259.). Igen elgondolkodtató ez a vásár, hiszen sokak szerint olyanokat is beismerő vallomásra kényszerít, akik ugyan nem követtek el semmit, de inkább vállalják a mondjuk két év fix börtönt, mint a bizonytalan kimenetelű tárgyalást, aminek végén adott esetben ennek többszörösét is kaphatják. Jóllehet ennek elméleti lehetősége fennáll, ám az intézmény oly sok esetben kíméli meg az igazságszolgáltatást plusz költségektől, hogy az amerikaiak inkább úgy gondolnak e kérdésre, hogy "aki őszintén hisz ártatlanságában, az akkor is inkább vásárra viszi a bőrét, ha esetleg racionálisan végiggondolva a lehetőségeket a biztos kicsit kéne választani".

Másrészt bizonyos fékek itt is a rendszerbe épültek, amennyiben a bíró is eldöntheti, hogy a beismerő vallomást (vagy ún. plea of nolo contendere-t¹¹) elfogadja vagy sem. Amennyiben a bizonyítékok nem támasztják alá a vádlott vallomását, úgy a bíró azt semmisnek tekintheti, s ekkor úgy folytatódik az eljárás, mintha mi sem történt volna (FRCP, rule 11 id. Werding 1975:102.).

3. A civil esküdtszék

Az alkotmány hetedik kiegészítése biztosítja "common law" ügyekben a civil zsűrihez való jogot.

In Suits of common law, where the value in controversy shall exceed twenty dollars, the right of trial by jury shall be preserved.

¹⁰ Any misdemeanor, the penalty for which does not exceed imprisonment for a period of six months or a fine of not more than Dollar 500, or both, is a petty offense.

¹¹ A plea of nolo contendere azt jelenti, hogy a vádlott ugyan nem tesz beismerő vallomást, ám a vádiratba foglaltaknak nem mond ellent, illetve az ügyre vonatkozóan nem nyilatkozik. Ennek azért van jelentősége, mert a büntetőügyhöz kapcsolódó polgárjogi perben így a vádlott nincs kötve a korábbi beismerő vallomásához.

Ezen alkotmányos rendelkezés körül – mint szükségszerűen minden alkotmányos rendelkezés körül – vita bontakozott ki. Az világos volt, hogy a common law kifejezést azért használták, mert az equity ügyeket ki akarták venni e körből, de sokan úgy értelmezték, hogy ez kizárja a Kongresszus által szabályozott ügyeket is az esküdtszéki eljárásból. Erre a hibás értelmezésre mutatott rá 1974-ben a Legfelsőbb Bíróság, amikor kimondta, hogy a törvényjog teremtette jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos ügyekben is helyénvaló az esküdtszéki eljárás (Curtis v. Loether, 415 U. S. 189, 1974 id. corwin and Peltason 1985:212.). Jóllehet az equity és a common law eljárás közti megkülönböztetést már 1849-ben megszüntették az Egyesült Államokban, a megkülönböztetés továbbélésének egyetlen területként az esküdtszéki eljárás megmaradt (Werdning 1975:107.). Ez pedig azt eredményezte, hogy miután az egyik fél azirányú kérelme, hogy az adott vitás kérdést esküdtszék előtt rendezzék, sokszor igen hátrányos a másik félre nézve, így gyakori a kísérlet, hogy bebizonyítsák, az ügy nem common law, hanem equity ügy.

(Már itt jelezzük, hogy azok a vádak, amelyek a zsűrinek a jogbiztonságot veszélyeztető szerepét hangsúlyozzák ki, leginkább a polgári esküdtszékre vonatkoznak. Ez azért van, mert a felmerülő kérdésekre választ adó jogi megoldások gyakran értelmezhetetlenek a laikusok számára, akiknek "józan paraszti esze" itt már nem elég a probléma jogszerű megoldásához még akkor sem, ha őket a jog követésének határozott szándéka vezeti.)

4. A speciális esküdtszék (Special juries)

Az esküdtszéknek egy különleges változatáról van szó, amelyről rendkívül ritka alkalmazása ellenére is érdemes beszélni, hiszen ennek léte az egész szisztéma alap gondolatának megkérdőjelezéséhez vezethet. A speciális esküdtszék azt a célt szolgálja, hogy bizonyos különlegesen fontos és bonyolult büntető, vagy polgári ügyek esetén a kérdést olyan laikusok próbálják megoldani, akik "a társadalom krémjéhez tartoznak", s akik ennél fogva az ügyre elvileg nagyobb rálátással bírnak, mint az alkotmányban is említett "megfelelő keresztmetszete" (fair cross-section) a társadalomnak, vagyis az "átlagemberekből" összetákolt zsűri. Ebben az esküdtszékben tehát egyetemi tanárok, mérnökök, orvosok kaphatnak helyet, vagyis a tágabb értelemben vett értelmiség, akiknek ilyen formában való szerepeltetéséről a bíróság dönt.

5. Az (eljáró) esküdtszéki tagság feltételei

Az esküdtszéki tagság feltételeire vonatkozó szabályozás nagyrészt a szövetségi bíróságokról rendelkező törvényekben található meg. Ezek a szabályok nagyrészt megegyeznek azokkal a szabályokkal, amelyek az esküdtszéket alkalmazó országokban érvényesek. Így természetesen előfeltétel az állampolgárság és a tizennyolcadik életév betöltése, illetve hogy alapján véve képes legyen az illető az esküdtszéki tagság ellátására. Bizonyos csoportok itt is ki vannak zárva az esküdtszéki szolgálatból: Így például azok, akik még nem laktak egy éve az adott bírósági körzetben (28 U.S.C.A. 1865 b/1), akik nem beszélnek folyékonyan angolul és így nincsenek abban a

helyzetben, hogy a jövőbeni esküdtszéki tagoknak megválaszolni köteles kérdésekre kielégítő választ adjanak (28 U.S.C.A. 1865 b/5). Léteznek továbbá olyan csoportok is, amelyek felmentést élveznek az esküdtszéki szolgálat alól, így például a hadsereg aktív szolgálatot teljesítő tagjai, a rendőrség és a tűzoltóság aktív szolgálatot teljesítő tagjai, valamint a törvényhozó, végrehajtó, és bírói hatalom képviselői stb (28 U.S.C.A. 1863 b/6).

6. Az esküdtek kiválasztása

A kiválasztási eljárás első lépcsőfoka az esküdtszéki tagságra szóba jöhető személyek körének meghatározása. A lajstromozás feladatával a bíróságok igazgatási feladatával megbízott személy (clerk) van megbízva, akik esetleg az ún. "jury commissioner" közreműködésével végzi e feladatot, akit a bíróság jelöl ki a bírósági körzet tekintélyes polgárai közül (lehetőleg a clerk pártjával ellentétes oldalon álló pártból). A politikai ellensúlyozás célját szolgáló szereposztás mellett már érthető, hogy Angliával ellentétben az USA-ban nincs pontosan meghatározva az esküdti szolgálatra szóba jöhető személyek köre (Werdning, 1975:49. 50.). A clerk és a jury commissioner eldönthetik, hogy a szavazólistát, az adólistát, a telefonkönyvet, vagy a járművezetői engedélyek listáját veszik-e a kiválasztáshoz alapul (Abadinsky 1991:235.).

A lényeg csupán az, hogy e lajstrom megfeleljen az alkotmányban rögzített követelménynek, vagyis a társadalom megfelelő keresztmetszetét (fair-cross section) nyújtsa. Ebből a listából (first master list) képeznek ezután egy véletlenszerű eljárás eredményeként egy szűkebb listát, amivel a választási urnát (master wheel) töltik fel (28 U.S.C.A. par. 1863 b/3). Az urnában minimum ezer névnek kell szerepelnie (28 U.S.C.A. par. 1863 b/4). Az így létrejövő listán szereplő személyeknek egy kérdőívet küldenek ki, amelyben arra vonatkozó kérdéseket tesznek fel, hogy az illető az esküdtszéki tagság legalapvetőbb feltételeinek eleget tesz-e, vagy sem (ld. az esküdtszéki tagság feltételei). Azokból, akik a válaszok alapján megfelelnek, egy újabb listát készítenek (second master list), amely listából aztán az esküdtszéki szolgálatra kisorsolják a megfelelő számú személyt. Alternatív esküdtszéki tagokat is sorsolnak annak elkerülése érdekében, hogy pl. betegség következtében egy eljárás nehogy esküdtszéki tag hiányában akadjon el (FRCP Rule 24 c). Az így kiválasztott személyek felesküdnek, majd egy adott ülészakban a bíróság rendelkezésére állnak, hogy belőlük egy adott ügyhöz megfelelő számú esküdtet rendeljenek be attól függően, hogy vádzsűrire vagy ítélő zsűrire van-e szükség. A kiválasztási eljárás első szakasza itt voltaképpen lezárul és kezdetét veszi egy jóval lényegesebb és egyúttal jóval érdekesebb szakasz, aminek talán szerencsétlen fordítása úgy hangzik, hogy "igazat mondani" (voir dire), s amit érdekessége és a más szempontú megközelítés lehetősége miatt később még külön fejezetben elemzünk, ám annak eljárásjogi vázát itt tárgyaljuk.

A "voir dire" eljárás azt a célt szolgálja, hogy ennek segítségével egy lehetőleg pártatlan esküdtszék alakuljon ki. Ezen eljárás keretében bírónak, illetve az ellenérdekű feleknek lehetőségük adódik arra, hogy a számukra nem megfelelőnek tűnő esküdteket (bizonyos határok között) kivonják az eljárásból. Főszabály szerint ezt az eljárást a bíró vezeti (FRCP r.24., 47.), ám sok helyen lehetővé vált, hogy a leendő esküdtszéki tagoknak az ügyvédek tegyék fel azokat a kérdéseket, amelyek a kellő elfogulatlanságot vizsgálják. Ez nyilván az ügyvédek érdekében áll, akik így egyrészt már itt lehetőséget

kapnak arra, hogy az adott ügyel kapcsolatban az esküdtek hozzáállását ügyes kérdésekkel alakítsák, magukat esetleg szimpatikussá tegyék, másrészt ők személyesen bizonyosodjanak meg arról, hogy védencük irányában nincs-e hátrányos előítélet az összeálló esküdtszék valamelyik tagjában. A bírák többsége azonban nem rajong ezért az eljárásért, hiszen jelentős mértékben hosszabbítja meg az eljárást (Bloomstein 1968:2. id. Werding 1975:59.).

Az esküdtek elutasításának több módja is ismeretes. Az egyik az, amikor a felek valamilyen konkrét indok alapján utasítanak el egy személyt (challenge for cause). Erre kizárólag ítélő esküdtszék esetén van mód. Ebben az esetben az ellenérdekű felek kifejtik véleményüket a konkrét személlyel kapcsolatban, elemzik azzal a bíró vagy ügyvéd kérdéseire adott válaszait, majd a bíró ítéletétől függ, hogy e személyt végül elutasítják vagy sem.

Egy másik lehetőség egy nem tetsző személy kizárására az indok nélküli elutasítás (Peremptory challenges), amikor az ügyvédeknek nem kell megindokolniuk, hogy miért tartanak valakit a védencük számára hátrányosnak. Ennek a kizárási lehetőségnek a száma korlátozott az eset súlyától függően, s vannak olyan ügyek, amelyben a kizárásnak ez a módja nem megengedett (Abadinsky 1991:237). Az ügyvédek ebben az esetben kizárhatnak valakit pusztán azért, mert a szociológiai felmérések alapján úgy tudják, hogy mondjuk a nők keményebben ítélnék egy gyermekkel szemben elkövetett erőszakos bűncselekmény esetén mint a férfiak. Mindezek mellett létezik még egy harmadik lehetőség is esküdtek elutasítására, amikor az esküdtszékét egészében utasítják el (Challenge to the array). Erre akkor kerülhet sor, ha pl. fény derül arra, hogy az esküdtszéki tagok kiválasztására szolgáló listáról bizonyos népeség csoport hiányzik. Az ilyen jellegű problémák esetén vagy a voire dire eljárást megelőzően, vagy a tény kiderítésétől számított hét napon belül meg kell indítani a "challenge for array" eljárást (28. U.S.C. par. 1867 d és e).

7. Az esküdtszéki tagság szolgálati jellege, időtartama

Az esküdtszékben való szolgálat állampolgári kötelezettség, így ha valakit a bíróság esküdtszéki szolgálatra hív, s távolmaradására megfelelő indokot felhozni nem tud, köteles a bíróságon megjelenni és a bíróság rendelkezésére állni (50 CJS, Juries par. 203). Az ítélő esküdtszék esküdtjei a bíróság egy ülészakára (term) hívhatók be, aminek hosszúsága bíróságonként rendkívül változó. Éppen ezért létezik egy szabály, ami az esküdtek behívhatóságának idejét limitálja. Az esküdtek főszabályként harminc napra hívhatók be két éven belül, kivéve, ha ennek meghosszabbítására azért van szükség, mert egy elkezdett eljárás ezen időn belül nem fejeződött be (28 U.S.C.A. par. 1866 e).

8. Az esküdtek jogai és kötelezettségei

Az esküdtszéki tagok legalapvetőbb kötelessége az intézmény céljából következően minden bizonyíték gondos és előítélettől mentes vizsgálata és egy elfogulatlan ítélet meghozatala (Werding 1975:70.). Az eljárás során csak az eljárásba vont tényeket vehetik figyelembe (Francis 1963:39). Jóllehet később erre külön

kitérünk, a kötelezettségeknél is meg kell említeni, hogy az esküdteknek az egyoldalú befolyásolás elkerülése érdekében a sajtó által közölt híradásokat elvileg figyelmen kívül kell hagyniuk (Lehman 310.). Elvileg az is meg van tiltva, hogy az ügyet az esküdtek a barátokkal vagy családtagjaikkal megbeszéljék, sőt, a tanácskozásig az esküdtek egymás között sem folytathatnak megbeszélést az adott ügyről (Lehman 1968:32). Az persze magától értetődő, hogy az eljárásban szereplőkkel kapcsolatot semmilyen formában fel nem vehetnek, s ha valamelyik fél megvesztegetéssel próbálkozik, az esküdtek kötelesek ezt a bíróságnak jelenteni (18 U. S.C. A. par. 1503, 1504, 1507.). Az ítélő zsűri esküdtjei nem folytathatnak önálló nyomozást, aminek az az indoka, hogy e tevékenység egyoldalú állásfoglaláshoz vezetnek annak biztosítéka nélkül, hogy e tevékenység nincs megtiltva, ami a két intézmény felelősségének, súlyának különbségéből következik.

Azokat az esküdteket megillető jogokat, amelyeket módunkban áll leírni, tulajdonképpen a kötelezettségek közé sorolhatnánk, hiszen megfogalmazásukra korlátozás céljából került sor. Talán az esküdtek javadalmazását vonhatjuk ki ebből, bár az államonként változó összeg sokak számára csekély kártalanítást jelent ahhoz képest, amennyit e kötelezettségük miatt elveszítenek.

A jegyzeteléshez való jog meglehetősen vitatott, sok helyen a bíró megítélésétől függően korlátozott jog (Werdning 1975:79), aminek indoka az, hogy e tevékenység elvonja az esküdt figyelmét a tárgyaláson résztvevők viselkedéséről, gesztusairól, s hogy az összpontosított figyelem alkalmasabb az esetleg rossz jegyzetelésnél arra, hogy helytálló ítélet szülessen. Az esküdtek külön-külön talán nem emlékeznek mindenre, ám együttesen később pontosan rekonstruálhatók a tények, mondják az esküdtszék támogatói. (Az is igaz, hogy manapság sok esetben a tárgyalásról készült gyorsírás is az esküdtek rendelkezésére áll.) Ugyancsak korlátozott a kérdésfeltevés joga, s ennek főképpen az eljárás bonyolult szabályozása az oka, aminek rendjét egy eljárásjogban járatlan laikus könnyen felboríthatná korlátlan kérdezési jog esetén. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy az amerikai eljárás jellege miatt az esküdtek általában minden kérdésre választ kapnak az eljárás során, amit esetleg fel kívántak tenni (Francis 1968:42.).

9. Az esküdtszéki tárgyalás lefolyásának rövid vázlata

(Az eljárás bonyolultsága, az ehhez kapcsolódó eljárásjogi problémák sokrétűsége miatt itt csak egy rendkívül vázlatos leírásra vállalkozhatunk, hiszen a teljességre törekvés esetén a kontradiktórius eljárás alapkérdései is meghaladnák dolgozatunk terjedelmét. Az pedig végképp kudarcra kárhozottatott kísérlet lenne, hogy az államonként, vagy ügyfajtánként változó eljárásjogi finomságokra is felhívjuk a figyelmet, ezért inkább megkíséreljük röviden felvázolni a büntető eljárás legjellemzőbb momentumait, természetesen figyelmünket az esküdtszékre összpontosítva.) Az ítélő zsűri tárgyalása a vádzsűritől eltérően nyilvános, ami alkotmányos garancia. A nyilvánosság azonban vizsgálódásunk alapján két esetben is korlátozott. Az egyik eset az, amikor a tárgyalás során a védő és a vádló a nézők és az esküdtszék kizárásával tartanak megbeszélést a bíróval úgy (Side-Bar), hogy ne hallják őket, amely általában arról szól, hogy bizonyos bizonyítékok szóba hozhatók-e a tárgyaláson, vagy hogy valamilyen kényes kérdésről megkérdezhető-e a tanú. A másik

esetben arról van szó, hogy az esküdszék bevonulása előtt az ügyvéd lehetőséget kap arra, hogy bizonyos indítványokat tegyen.¹² Ezek közül a legfontosabb az elutasítási indítvány (motion to dismiss), ami a védelemnek az az általában sikertelen próbálkozása, hogy a bírót meggyőzze, hogy az ügyész által felhozott bizonyítékok nem elegendőek, s ez alapján a vádlott felmentése szükségeltetik (Schmid 1986:74.). A sikertelenségek ellenére is fontos momentumról van itt szó, hiszen ez az eljárásjogi szabály azt jelzi, hogy a bírónak olyan döntési jogosultság van a kezében, ami jelentősen csökkenti az esküdszék "káros" tevékenységének lehetőségét. Az esküdszék ettől kezdve alig vádolható azzal – amit pedig gyakorta lehet olvasni – hogy csaknem bizonyítékok nélkül hoz bűnösnek nyilvánító ítéletet. (Az persze megint más kérdés, hogy az eljárás későbbi menetében a vád által felhozott bizonyítékokat az ügyvéd porrá zúzhatja, ám a bíró az eljárás több pontján is hozhat felmentő ítéletet a bizonyítékok nem megfelelő mennyisége alapján. Az is igaz ugyanakkor, hogy a bírák választásának sajátos módja nem ösztönzi a bírót egy ilyen cselekmény megtételére, hiszen ez esetben választóival, s adott esetben a vádzsűri ítéletével helyezkedne szembe. Erről a sajátos helyzetről, vagyis hogy a professzionális fékek miért nem működnek az USA-ban megfelelően, a későbbiekben még részletesen írunk.)

Amennyiben tehát a bíró elutasítja az ügyvéd érvelését (motion to dismiss), kezdődhet a főtárgyalás a bevezető nyilatkozatokkal (opening statement) a vád és a védelem részéről, aminek meghallgatásával az esküdtek megismerkednek az ellenérdekű felek stratégiájának alapjaival. Ezt követően az ügyész tárja fel bizonyítékait, aminek keretében a különböző tárgyi bizonyítékok kerülnek bemutatásra illetve meghallgatják a vádat alátámasztó tanúkat. A tárgyi bizonyítékoknál gyakorta merül fel az a probléma, hogy a rendőrség nem ügyelt kellően a bizonyítékok őrzésére, amibe az ügyvéd persze beleköt, s megpróbál kétséget ébreszteni az esküdszékben a bizonyíték eredetiségét illetően. Ezek a viták borzasztó unalmasak, s így gyakran az esküdszéki tagok "kifáradásához" vezetnek (Abadinsky 1991:245.).

A tanúk meghallgatásánál az ügyész által feltett kérdések helytelensége, a tárgyhoz túlságosan laza kapcsolódása esetén az ellenfél tiltakozásnak a bíró helyt adhat, vagy elutasíthatja. Amennyiben olyan tények hangoznak el, amelyek a bíró megítélése szerint „nem oda illőek”, akkor kéri a zsűrit, hogy az elhangzottakat ne vegye figyelembe. (Ezt persze lehet mondani, de annál nehezebb betartani.) Tilos pl. az úgynevezett vezető kérdezős módszer (pl. „Ugye, a vádlott későn ért haza?”), kivéve, ha erre a bíró külön engedélyt ad. Az ügyvéd a kérdések során bármikor kifogásolhatja, hogy a kérdések irrelevánsak, vagy „vezető jellegűek.”

Amikor a vád által fontosnak tartott bizonyítékok bemutatása, a tanúk közvetlen kikérdezése befejeződik, akkor kezdetét veszi a jól ismert keresztkérdés. Az ügyvéd itt megpróbálja a tanúk állításait kétségessé tenni, amihez a vezetékes kérdés mellett egyéb praktikákat is felhasználhat. A tanúk hihetőségét azok életvezetési hibáira rámutatva teszi megkérdőjelezhetővé. Egy alkoholista, vagy büntetett előéletű egyén azonnal hiteltelenné válik az esküdtek szemében. Az ügyvéd keresztkérdései után a kérdések során felmerülő tényekre az ügyész ismét rákérdezhet, amire az ügyvéd ismét keresztkérdésekkel válaszolhat. Ez így megy egészen addig, míg e jogszabályokkal körülbástyázott csata szereplői ki nem fogynak a kérdésekből.

¹² További ilyen indítványok még: Motion for a change of venue, Motion for a bill of particulars, Motion for discovery, Motion to suppress.

Ekkor kerülhet sor a védőügyvéd tanúinak meghallgatására. A vádlott is kihallgatható tanúként, de erre alkotmányos joga alapján nem kötelezhető. Amennyiben az ügyvéd úgy ítéli meg, hogy valamilyen okból nem érdemes az ügyész keresztkérdéseinek kitenni a vádlottat, mert abból esetleg több baj származhatna mint haszon, akkor a bíró köteles az esküdtek figyelmét felhívni arra, hogy ez nem szolgálhat a vádlott kárára. Ez persze megint csak elvben működik, hiszen az esküdtek akaratlanul is gyanúsnak tartják a vádlott hallgatását. Az eljárás ezen szakaszában tehát az ügyvéd kérdez a közvetlen kérdés módszerével, míg az ügyész a keresztkérdés módszerével. Ezt követően az esküdtszék jelenléte nélkül ismét felveheti az ügyvéd, hogy a terhelő bizonyítékok csekély mennyisége miatt a bíró mentse fel a vádlottat. A bizonyítási eljárást követően a szembenálló felek záró nyilatkozatban fejtik ki nyomtatékosan, hogy miért tartják a vádlottat bűnösnek vagy ártatlannak. Ezek az okfejtések gyakran igen hosszúak, hiszen az esküdtek nem rendelkeznek „aktákkal”, s így a bizonyítékokat együtt a bevezető nyilatkozatot követően se nem látták se nem hallották, ami a vád és a védelem képviselőit arra ösztönzi, hogy amíg a bíró le nem állítja őket, az őket igazoló tényeket minél alaposabban felvezessék. A védő továbbá itt megragadhatja az alkalmat arra, hogy a védelem számára előnyös büntetőjogi alapelveket újra kihangsúlyozzon.

A tárgyalás ezzel befejeződik és következik az esküdtszéki tagok felkészítése a tanácskozássra. A bíró elmagyarázza nekik, hogy mi a feladatuk, elmondja lehetőségük határait, aminek legfontosabb eleme, hogy az esküdtszék kötve van ahhoz, amit ő a jogról elmond nekik.¹³ Néhány ügyfajtában az is meg van engedve, hogy a bíró magyarázatokat fűzzön a bizonyítékokhoz, ami azonban nem kötelezi az esküdtszéket. Erre azonban Kalven és Zeisel adatai alapján az ügyek mindössze 10 százalékában kerül sor. Ugyancsak náluk olvashatjuk, hogy a bírák ritkán mennek túl a jogszabályok pusztá magyarázatánál, még ha erre egyébként lehetőségük lenne is (Casper/Zeisel. 1979:162.). A bíró felteszi azokat a kérdéseket, amire az esküdteknek válaszolniuk kell. A kérdések általában igen egyszerűek, s a bíró által fontosnak tartott tényekre vonatkoznak. („Tudta-e a vádlott.” stb.) Ezt követően az esküdtszék elvonul egy külön helyiségbe tanácskozni, ahol először elnököt választ. (Ez néhány államban automatikusan az először kihúzott esküdt.) A helyiséget megfelelően őrzik, és az elnök engedélye nélkül senki sem léphet be oda. A mód, ahogy az esküdtszék tanácskozik, nincs szabályozva, azt az esküdtek maguk alakítják ki. A tanácskozás időtartama változó, s ha napokig eltart, az ügy súlyára, publicitására tekintettel az esküdtszék elkülönítése is lehetséges, ami azt jelenti, hogy döntésük megszületéséig a külvilágtól, a hírforrásoktól elzárta, örök felügyeletével egy szállodában laknak. Naponta külön busz szállítja őket a tanácsterembe, s ez egészen addig tart, míg döntésre nem jutnak, vagy döntésképtelenség esetén fel nem oszlatják őket (Abadinsky 1991:240.).

Egy marasztaló ítélet megszületéséhez eredetileg egyhangú döntés szükségeltetett, aminek alapja az angolszász jogi tradíció és egy szövetségi jogszabályi

¹³ Excerpt from California jury instructions in criminal cases: It becomes my duty as judge to instruct you concerning the law applicable to this case, and it is your duty as jurors to follow the law as I shall state it to you. The function of the jury is to try the issues of fact that are presented by the allegations in the information filed in this court and the defendant's plea of „not guilty”. This duty you should perform uninfluenced by pity for the defendant or by passion or prejudice against him... You are to be governed solely by the evidence introduced in this trial and the law as stated to you by me. The law forbids you to be governed by mere sentiment, conjecture, sympathy, passion, public opinion, or public feeling....

rendelkezés (FRCP Rule 31 a/1: The verdict shall be unanimous.). Néhány államban büntetőügyekben engedélyezett a többségi döntés is, amikor kilenc vagy 10 esküdtzéki tag döntése is elegendő az ítélethez, amit a Legfelsőbb Bíróság alkotmányosnak ítélt meg (Johnson v. Louisiana 406 U.S. 356, 1972.). Az esküdtzék által meghozott döntés büntetőügyben természetesen többféle lehet. A felmentő ítélet (not guilty, acquittal) és a teljes marasztaló ítélet (guilty on all charges) mellett az esküdtek hozhatnak olyan döntést is, amikor a vádnak csak egy részében (guilty of some of the charges), vagy a vádban megfogalmazottnál kisebb bűncselekményben (guilty of a lesser offense) tartják a vádlottat bűnösnek, továbbá ártatlannak nyilváníthatják a vádlottat akkor is, ha őt elmebetegnek (not guilty by reason of insanity) tekintik (Schmid 1986:76.). Amennyiben az esküdtzék nem tud egyezségre jutni, azaz nem sikerül főszabályként egyhangú döntést hozni, akkor a bíró felosztatja az esküdtzéket (hung jury) és az ügyész a per újra tárgyalását kezdeményezheti. Általában azonban nem tesz így, ha a többség a felmentés mellett voksolt (Casper/Zeisel 1979:180.).

Azt az alapelvet, miszerint a bűnösnek vagy ártatlannak nyilvánítás az esküdtzék feladata, míg az ítélet meghozatala a bíróságé, több államban is áttörték, s ezen államokban a büntetés mértékének meghatározása is az esküdtzék kezébe került. Az indoklás úgy szól, hogy ezzel sok esetben elkerülhető az esküdtzék döntésképtelensége, mert a büntetés mértékének meghatározásával a tagok kompromisszumot tudnak kötni. (Werdning 1975:155., Schmid 1986:79.)

IV. Társadalomtudósok a bíróságon. A média hatása. (Út a pártatlan ítélok felé)

Két olyan témával foglalkozunk ebben a fejezetben, amelyek túlmutatnak a jog intézményrendszerén, vagyis ahol más tudományterületek, társadalmi szférák lépnek érintkezésbe az igazságszolgáltatással, amely összekapcsolódást csak a bíraskodás esküdtzéki formája hozott felszínre. Az első részmával (a társadalomtudósok bekapcsolódása az esküdtek kiválasztásának folyamatába) azért foglalkozunk részletesebben, hogy kimutassuk, az esküdtzéki bíraskodás körüli viták szülte azon lehetőségek, amelyek az egyén alkotmányos jogainak védelmét (jog a pártatlan esküdtzékhez) biztosítják, milyen kontrasztot jelentenek az egyéb típusú bíraskodásoknál adott lehetőségekkel szemben. Az így jelentkező pozitívum (nem eltagadva a kialakult szisztéma hátrányos következményeit) az esküdtzék amerikai formájának tagadása mellett is elismerést kelt, s a szisztéma bizonyos elemei egy "schöffentípusú" rendszerhez is adaptálhatóak lennének.

A média és az igazságszolgáltatás összekapcsolódása szorosan tapad ehhez, hiszen itt egy olyan helyzetről van szó, amikor egy más társadalmi szférában jelentkező problémának hatása van a jogi szférára (a tömegkommunikáció preconcepciók kialakítására alkalmas a társadalomban, s így a leendő "ítészekben" is) ám az ebből fakadó káros jelenségekre érzékenységet csakis az esküdtzéki rendszer mutatott, egyebek mellett úgy, hogy a média káros hatását adott esetben a társadalomtudósok próbálják meg ellensúlyozni.

1. Társadalomtudósok a bíróságon

Az esküdszék tagjainak kiválasztására vonatkozó eljárás fejlődéstörténete voltaképpen arról szól, hogy a társadalom értékváltozásait tükrözve, az adott kor igazságossági követelményeinek megfelelő, egyre "pártatlanabb, elfogultságoktól mentesebb" esküdszék kialakulásának feltételi teremtnödnek meg. Ennek eléréséhez az USA alkotmányának szűkszavú rendelkezései kevésnek bizonyultak, s egy igen hosszadalmas dogmatikai munka eredményének köszönhető az a kiválasztási eljárásra vonatkozó (mindenekelőtt szövetségi) szabályozás, aminek hatására mára (ügyszóinté az) ugyan változó mértékben) olyan lehetőségek adóttak a bíróságon szembenálló felek számára, amivel egy bármelyik fél irányában masszív előítélettel terhelt esküdszék – kellő odafigyelés esetén – elkerülhető. Az előítéletektől mentes zsűri természetesen olyan idea, aminek létezése az emberi értékalkotás hiányát, vagy pontosabban mondvá a kategóriáktól mentes gondolkodást előfeltételezné, s így mi is bátran választhatjuk mottóul az Allport által Charles Laamb-tól idézett megállapítást, mely a társadalomban élő lény szükségszerű gondolkodási módjára utal: "...Őszintén szólva nem vagyok egyéb egy előítélet-nyalábnál, mely szerető és utálgató érzések szövevénye. Valójában rokonszenvezek, részvétlenség és ellenszenvek rabja vagyok." (id. Allport 1977:29.).

Az előítételről szóló irodalom kikerülhetetlen alaplunkáját készítette el Gordon W. Allport 1954-ben, ahol az előítélet természetére vonatkozó meghatározás kiindulópontját az a felismerés jelenti, hogy " az emberi elme egyik legköznapibb fogása valószínűleg a túláltalánosítás. Ha csak egy gyűszűnyi tény áll is a rendelkezésünkre, nem habozunk akkora általánosításokat tenni, mint egy dézsa... Volt olyan ember, aki élete során mindössze három angollal találkozott, és volt bátorsága ennek alapján kijelenteni, hogy az angol fajra azok a tulajdonságok jellemzőek, melyeket ő ezen a három angolon megfigyelt." (Allport 1977:38.). Az általánosításnak ezt a módját valószínűleg mindenki ismeri. Az utazásokról hazatérők hasonló "tényeken" alapuló megállapításai, vagy a Magyarországon seftelő keletiekről felületesen felcsípött tapasztalatok egész népcsoportokra való általánosítása ebbe a kategóriába tartoznak. Az ilyen és ehhez hasonló ítéletalkotás természetes része életünknek, s csupán azok kímélik meg környezetüket a felületesség e túlzásaitól, akik elmélyülten foglalkoznak az ítéletalkotás, vagy az előítélet természetével.

Az általánosítás, a kategóriaképzés elengedhetetlen része életünknek, ám előítételről csak túláltalánosítás esetén beszélhetünk, amely lehet akár pozitív, akár negatív, mint ahogy az "Új Angol szótárban" olvasható: Kedvező vagy kedvezőtlen érzés egy személy vagy dolog vonatkozásában, mely megelőzi a tényleges tapasztalatot, illetve nem azon alapul" (id. Allport 35.), amely meghatározásból egy szimpla szűkítéssel Allport a negatív színezetű etnikai előítéletet határozza meg: "Az etnikai előítélet hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló ellenszenv. Megmaradhat az érzések szintjén, de kifejezésre is juthat a viselkedésben. Irányulhat egy-egy csoport egésze, de egyetlen egyén ellen is, azon az alapon, hogy az illető a szóban forgó csoport tagja (Allport 1977:40.).

Mindezeket azért tartottuk fontosnak leírni, mert az esküdszék vonatkozásában a túláltalánosításnak, az ebből fakadó etnikai előítéletnek két szempontból is kiemelkedő jelentősége van.

Egyrészt az esküdszék tagjainak szempontjából, akiknek esetleges előítéleteik hátrányosan, vagy adott esetben egy elkövető vagy valamely peres fél számára

kedvezően befolyásolhatják az esküdtszék döntését, másrészt pedig az ügyvédek, ügyészek szempontjából, akik saját előítéleteiket szintén bekapcsolhatják a bírósági eljárásba azáltal, hogy bizonyos személyeket kizárhatnak az esküdtszéki padról akkor, ha adott személyeket hátrányosnak tartanak a vád vagy a védelem számára. Az előítélet e két megnyilvánulási formájának szoros összekapcsolódása tulajdonképpen az eljárásjogról szóló részben ismertetett "Voir dire" eljárásban mutatkozik meg, amely az igen bonyolult kiválasztás végső fázisában kap helyet, amikor a szemben álló felek képviselői megpróbálnak meggyőződni arról, hogy a leendő esküdtszéki tagoknál kimutatható-e valamilyen fokú elfogultság. Az amerikai eljárás alapfilozófiája már itt megnyilvánul, amely az igazságos ítélet előfeltételének a szabályokkal körülbástyázott csatát tekinti, amely itt konkrétan úgy jelentkezik, hogy a vád és a védelem, vagy az alperes és felperes képviselői megpróbálják a nekik megfelelő, azaz legjobb esetben számukra kedvezően elfogult esküdtszék felállítását elérni, s e csata végeredménye – e filozófia szerint – a lehető legpártatlanabb zsűri lesz majd, amely kellően biztosítja az alperes, vagy a vádlott alkotmányos jogait. Míg a bíróság általában elégedett a voir dire eljárással, s a pártatlanság kielégítő biztosítását látja az intézmény mai működésében, sokan követelik a rá vonatkozó szabályozás megváltoztatását. A legnagyobb problémát az okozza, hogy a bíró diszkrecionális joga meghatározni, hogy ki vezesse az eljárást. Márpedig a bíró vezette eljárásokat számtalan támadás éri azt állítva, hogy ez hatékonytalan és jóval kevésbé szolgálja a pártatlanságot mint az ügyvédek vezette eljárás. Hennenberg és DeVan pl így fejezik ki kételkedésüket:

"Mit vár a bíró attól, amikor megkérdezi a leendő esküdtszéki tagot, hogy elfogult-e, vagy vannak-e előítéletei? Valóban azt képzelem, hogy valaki majd azt válaszolja, igen, azt hiszem, minden kokain csempészzel megvádolt kolumbiai valószínűleg bűnös (Hennenberg and DeVan 1987: 20).

Hasonlóan naivitásra vall a bírák tipikusan utolsó kérdése, hogy az esküdtszéki tag képes lesz-e majd megfelelő és pártatlan döntést hozni. O'Connel szellemesen jegyzi meg: Ez a módszer egy kicsit olyan, mintha egy alkoholistától kérdeznénk meg, hogy képes-e alkohol fogyasztását kontrollálni (O'Connell 1988:183). Mindez jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a leendő esküdtszéki tagok személyiségének megismerése, esetleges döntési szándékának firtatása ne korlátozódjék pusztán a voir dire eljárásra, hanem mint később látni fogjuk, az ügyvéd már ezt megelőzően is igyekezzék különböző módszerek segítségével hasznos információkat gyűjteni.

Szükséges kitérővel megszakított gondolatmenetünket folytatva, az első szempont, vagyis az esküdtszék tagjainak elfogultsággal kapcsolatos problematikája közismert, s tulajdonképpen ez vezetett oda, hogy a kiválasztási eljárást folyamatosan csiszolni kellett, kezdve onnan, hogy bizonyos népességcsoportok diszkriminációjának legdurvább megnyilvánulásait megszüntették, alkotmányellenessé nyilvánították, egészen odáig, hogy az ügy publicitásának túlzott mértéke esetén az ügy más körzetbe való áttételét tették lehetővé.

Érdekes kérdés, hogy a pártatlanság ilyen fokú igénye miért mindig a laikusok vonatkozásában merül fel, miközben a szakbírák elfogultságának elkerülése többnyire néhány erre vonatkozó "papírszabályban" merül ki, melyek sohasem lehetnek alkalmasak arra, hogy a bírák esetleg ártalmas attitűdjeit megfelelően vizsgálják. Így Magyarországon pl. ki vizsgálhatná meg, hogy egy szakbíró cigánygyűlölő, antiszemita, vagy hogy mit gondol a homoszexuálisokról? Ez azt sugallja, mintha a

professzionizálódással együtt járna az előítéleteik mértékének csökkenésével, vagy az erre vonatkozó vizsgálatok hiányából kiindulva annak teljes megszűnésével.

Márpedig a második szempont ezt egyáltalán nem támasztja alá, hiszen azt látjuk, hogy az ugyancsak professzionizálódott ügyvédség saját túláltalánosításait használja fel sok esetben ahhoz, hogy a neki megfelelőnek tűnő esküdszéki tagokat kiválassza. A szituáció igen érdekes tehát, hiszen egy előítélet ítél az előítéletről, ami ahhoz hasonlítható, mint amikor valaki válogatás nélkül gyűlöli mindazokat, akiknek pozitív előítéletük van mondjuk a németiséggel szemben. A gyűlölet szó itt talán zavarja a párhuzamot, hiszen ebben az esetben a feladat maga az ügyvédekben ritkán indukálhat ilyen érzéseket.

Itt ugyanis arról van szó, hogy a társadalom bizonyos csoportjainak viselkedéséről, specifikus attitűdjeiről számos nézet terjedt el a jogászok között az USA-ban, amelyeket nem szociológiai felmérések támasztanak alá, hanem a jogászok – mint empirikus ismereteket – maguk vezettek be a köztudatba, mégpedig ahhoz az utazóhoz hasonlóan, aki néhány emberrel való találkozás után egy egész földrészt megítél.

Ilyen megállapításnak minősíthető F. Lee Bailey és Henry B. Rothblatt véleménye, miszerint a nagytestű, kerek arcú, jovialis kinézetű emberek a kíváncsiak a felmentő ítélet megszerzéséhez, míg kerülni kell a sovány, gyenge testalkatúakat. Arcuk éles és beteges, olyan száraz Cassius tekintettel. Szerintük az atléta természetüket nehéz kategorizálni stb. (F. Bailey and H. Rothblatt, 1974). Murray Sams, Jr. állítása szerint a felpereseknek vigyázniuk kell a zsidó esküdszéki tagokkal olyan ügyben, ahol orvosi műhiba megállapításáért megy a harc. A legtöbb zsidó ugyanis azt szeretné, ha fiából orvos lenne, s azt szeretné, ha lányuk egy orvoshoz menne férjhez. (Sams 1969) White szerint a munkanélküliek, nyugdíjasok, segítségre szorulóknak megfelelőek a védelemnek, de nem így a tanárok, hivatalnokok, jogászok (White 1952). Darrow szerint a nők általában nem jók a védelemnek, de ki kell választani a mosolygós férfiakat, különösen ha az ügyvédre mosolyognak (Darrow 1936). Mások ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy vigyázni kell a mosolygósokkal, akik be szeretnének kerülni az esküdszékbe, hogy aztán végezzenek az ügyvéddel (Harrington and Dempsey, 1969). Belli szerint a házasságban jók a felperesnek civil ügyben és büntető ügyben a vádlott számára, mert nagyobb tapasztalattal rendelkeznek az életben és ezért megbocsátóbbak (Belli, 1966).

Az ilyen és ehhez hasonló sztereotípiák változatlanul terjednek az ügyvédek köreiből, annak ellenére, hogy ezek tudományos vizsgálattal nem igazolt feltételezések, illetve hogy az állítások sokszor ellentmondásosak. Ezen sztereotípiák azután komoly szerepet kapnak annak meghatározásában, hogy ki minősül "jó" esküdtnak. Márpedig az előítélet torzán ítél, még akkor is, ha egy másik előítéletről kell ítélnie.

Léteznek természetesen tudományos igényű vizsgálatok is arra vonatkozóan, hogy meghatározott társadalmi csoportokat milyen ítélkezési szokások jellemeznek.

Ezek a vizsgálatok elsősorban a nem, kor, etnikai csoportok zsűriben való sajátos ítélkezési szokásaira vonatkoznak. Így Broeder vizsgálatai alapján tudjuk, hogy a feketék szívesebben hoznak felmentő ítéletet, mint a fehérek (Broeder, 1958), amit Simon vizsgálata is alátámasztanak (Simon 1967). Ugyancsak Broeder vizsgálata mutatja ki, hogy az Olaszországból elszármazottak jobban támogatják a védelmet, mint az angol vagy német őssökkel rendelkezők. Jóllehet az arra vonatkozó szociológiai vizsgálatok, hogy a nők ítélkezési szokásai mennyiben térnek el a férfiakétól, kezdetben nem sok eredményre vezettek (Griffitt, Jackson 1973), ám azok a közismert feltételezések, miszerint a nők bizonyos típusú ügyeknél (mint pl. a nemi erőszak)

keményebb ítéletet követelnek a férfiaknál, megerősítést nyertek (Feldman-Summers and Lindner 1976).

Az ilyen típusú ismeretek már tényleges segítséget jelenthetnek a gyakorló jogászok számára, hiszen nem légből kapott állításokról van szó, hanem kutatási eredményekről, még akkor is, ha ezek az eredmények magukon viselik a sztereotípiák jellemzőit. A vizsgálatok hatására meggyökeresedő általánosítások ugyanis sok esetben megtévesztőek, hiszen pl. nem képesek az ügyfajták összességére vonatkozó információkat adni, vagyis differenciálni. Lehet ugyan, hogy a vizsgálatok szerint a vád számára sok esetben a legelőnyösebb a konzervatív férfiakból álló esküdtszék, ám mi van, ha a vizsgálatok nem terjedtek ki arra, hogy a konzervatív férfiak erőszakos közösüléses ügyben azért előnytelenek a vád számára, mert hisznek abban, hogy az áldozat nő magatartása az, ami az ilyen típusú erőszak általános előidézője. A túlságosan nagy általánosítás tehát gyakran bizonyulhat hatékonytalannak, hiszen személyekről mond ítéletet anélkül, hogy figyelembe venné, a személyiség olyan bonyolult komplexum, aminek megfigyéléséhez, attitűdjeinek, viselkedésének megértéséhez elenyésző információt nyújt az, hogy az illető történetesen nő vagy férfi, vagy hogy fiatal, öreg, netán olasz, angol vagy zsidó. Ami miatt azonban mégsem teljesen elhagyhatóak az efféle ismeretek, annak az az oka, hogy a később ismertetett, megbízhatóbb ismereteket nyújtó vizsgálatok mind költségesebbek az ilyen "mindig kéznél lévő" ismereteknél, amiket a szociológia tudománya ingyen kínál fel az ügyvédeknek, akik a "Voir dire" eljárás során ezeket saját intuícióikon túl a biztonság kedvéért figyelembe vehetik.

Szociológusok a védelem oldalán

Ezzel elérkeztünk oda, amire e fejezet címében utalni kívántunk, hiszen most azokról a társadalomtudósokról, társadalomtudományi eljárásokról lesz szó, akiket vagy amiket egy konkrét ügy kapcsán használnak fel a szakjogászok, hogy elsősorban a védelmet erősítsék. Ez a konkrétság máris magában rejti, hogy a fenti vizsgálatoknál lényegesen célra koncentráltabb, flexibilisebb eljárásokról beszélhetünk. (Társadalomtudósok természetesen korábban is szerepet kaptak a bíróságokon, de csupán mint szakértő tanúk.)

Ezen vizsgálatok gyökerét tulajdonképpen a magánnyomozói tevékenység jelenti, amikor az ügyvédek magánnyomozókat bíznak meg azzal a céllal, hogy a leendő esküdtszéki tagokról a voir dire eljárást megelőzően információkat gyűjtsenek. A nyomozásnak természetesen törvényi korlátai vannak, de az nem tiltott, hogy az illető személy politikai aktivitásáról, munkahelyi tevékenységéről, vallási szokásairól adatokat gyűjtsenek.

Ennek az egyszerű megoldásnak egy tudományosabb formáját dolgozta ki néhány társadalomtudós a hetvenes években, ami a "community network megközelítés" elnevezést kapta. Ez az előbbinél egy jóval strukturáltabb megoldás, bár alapvetően ugyanezzel a technikával ugyanazt a célt szolgálja: egy pontosan kidolgozott terv szerint, minél több szegmentjét feltárni annak a "körnek", amiben a zsűri listán szereplő személyek élnek (Bonora and E. Krauss 1979). A probléma ezzel kapcsolatban az, hogy jöllehet számtalan olyan információ feltárására alkalmas, ami a voir dire eljárás során nem kerülhetne felszínre (így pl. a házastársi kapcsolat minőségére, a kisebbségekkel

szembeni magatartásra, a munkavégzés minőségére, az alkohol fogyasztás mértékére vonatkozó kérdésekre nehéz őszinte válaszokat kicsikarni, e kérdések túlságosan "vájkaló" természete miatt, vagy mert a bíró már eleve megakadályozza a válaszadást), ám nagyon sok esetben egyszerűen nincs idő az effajta vizsgálatok elvégzéséhez, mert a voir dire eljáráshoz kisorsolt nevek megszerzése és az eljárás lefolytatása közötti idő túlságosan csekély.

A másik probléma abból származik, hogy a begyűjtött információk megbízhatósága sok esetben megkérdőjelezhető, hiszen a szomszédok által adott értékelések gyakran igen felületesek is lehetnek, s ügyvéd legyen a talpán, aki abból a kijelentésből, hogy "az egy rendes fickó", messziremenő és helytálló következtetésekre képes. Talán érdemes megemlíteni, hogy a community network megközelítést sokan nem tekintik tudományos kiválasztásnak, s csupán a kiválasztási technika, "Jury selection technique" terminus techniusra tartják érdemesnek. Nem osztjuk ezt a véleményt)

Amivel kapcsolatban ilyen kétségek nem merültek fel (pusztán a saját intuitív képességeit túlbecsülő ügyvédek tartották ostobaságnak, s hatékonytalannak), az az 1970-es évek eleje óta alkalmazott szociológiai eljárás, amivel arra tesznek kísérletet a védelem oldalán álló kutatók, hogy az esküdtszék kiválasztásának alapjául szolgáló populációval lehetőleg azonos mintán kimutassák, hogy egyrészt milyen típusú vélemények szolgálják a védelmet, illetve ezen vélemények, vagy vélemény részek milyen kapcsolatban állnak egymással (azaz létezik e korreláció). Ezt követően megpróbálják meghatározni az esküdti profilt, azaz a kedvezőtlentől a kedvezőt, tipizálják a mintán szereplő személyeket. Ennek az eljárásnak az a jellemzője tehát, hogy a kutatók ugyan egy konkrét ügyre koncentrálnak, ám vizsgálatukat nem azokon a személyeken végzik, akik ténylegesen az esküdtszék bázisát jelentik, hanem egy reprezentatív mintán, amelyik nagyjából egyezik csak a társadalom keresztmetszetét nyújtani köteles, az adott körzetben alkalmazott alaplista összetételével. Az ilyen típusú vizsgálatok általában azzal kezdődnek, hogy az ügyvéd tájékoztatja a kutatókat az adott ügygel kapcsolatos elképzeléseiről, arról, hogy milyen bizonyítékok vannak a kezében, s milyen bizonyítékok felbukkanására lehet még számítani, valamint milyen kérdéseket tesz fel feltehetőleg a bíró, amennyiben ő vezeti az eljárást.

Ezt általában kérdőívek összeállítása követi, ahol a kutatók az általános beállítottságot vizsgáló kérdésektől (halálbüntetéssel, etnikai előítéllettel, a büntetés céljával kapcsolatos kérdések stb.), az ügy-specifikus kérdésekig próbálnak a kérdőív határain belül a lehető legtöbb hasznos információt összegyűjteni. Ez utóbbi esetben, amennyiben az ügy ismertsége nem éri el azt a fokot, ami az értékelhető válaszokhoz szükséges, akkor az adott jogesetet, vagy ahhoz hasonló hipotetikus jogeset leírását is mellékelik. A kérdőívek összeállítása mellett a reprezentatív minta bázisát is meg kell határozni, ami sok esetben korántsem egyszerű feladat, hiszen ha a bíróságok nem a szavazólistát használják, hanem mást, vagy mást is (pl adólisták, járművezetői engedélyek listája, stb.), akkor nehéz egy igazán reprezentatív mintát összeállítani. A minta nagysága az anyagi erőforrásoktól függ, de általában az első esküdti lista nagyságához igazodva, néhány száz és ezer között mozog.

Az így összegyűjtött adatok megszerzése és értékelése után – ismét az anyagiaktól függően – telefon interjú, vagy/és személyes elbeszélgetés következik. Ez utóbbi azonban igen költséges és időigényes, így általánosabb a telefon interjú, de az is lehetséges, hogy a kérdőívek maradnak el.

Mindezek alapján kísérelük meg a kutatók megadni a már vázolt kérdésekre a választ. Az esküdti profil meghatározására több módszer is létezik. A leginkább alkalmazott módszer az automatikus interakció vizsgálat (AID), amely a mintát megpróbálja alcsoportokra bontani a személyek háttér karakterisztikája alapján, s így készít el egy "fa-diagrammot", aminek ágai az esküdti kedvezőséget, kedvezőtleniséget tükrözik (J. Sonquist, E.Baker, J. Morgan 1973).

Mint jeleztük, ilyen vizsgálatokra a hetvenes évek elején került sor, s az ezáltal híressé váló ügyek közül az első a Harrisburg összeesküvés volt (Harrisburg Conspiracy trial, 1971–72), ahol hét személyt vádoltak meg sorozóbizottságok megtámadásával. A szociológusok jelenléte itt nem a megvádoltak gazdagságával magyarázható, hanem mert a kutatók maguk is háborúellenes aktivisták voltak, akik a védelmet ily módon kívánták segíteni. Első lépésben egy 840 fős reprezentatív mintát készítettek abból a tizenegy megyéből, ahonnan a későbbi esküdteket választják. A kiválasztottakkal telefonbeszélgetéseket folytattak, ami alapján egy 252 főből álló szűkebb listát készítettek, akiknek a kormányhoz, háborúhoz való viszonyát, vallásgyakorlatát, média általi befolyásoltságát személyes találkozások alkalmával vizsgálták.

Úgy találták, hogy a vallás szignifikáns kapcsolatot mutat a specifikus esethez tapadó attitűdökkel. Az anglikán egyházhoz tartozóak, a presbiteriánusok, metodisták és fundamentalisták előnytelenek a védelem számára, míg az ateisták, katolikusok, luteránusok kedvezőbbek. Azt is megállapították, hogy az alacsony iskolázottság és a média gyakori használata konzervativizmust idéz elő a közösségben, s végül ideális esküdtnek egy demokrata, fehérgalléros vagy szakmunkás nő minősítettett.

Ezek után az esküdti panelből 419 személyt kiszórt az ügyvéd, aminél elsődleges szempontokat a szociológusok által kapott eredmények adtak, majd a fennmaradó negyvenhatból egy alapos kikérdezés után született meg az az esküdtszék, amely felmentette a vádlottakat (Az esethez ld. Etzioni, 1974; Tirnan, 1975; Saks,1976).

Hasonló ideáltípus felállítására tettek kísérletet Zeisel és Diamond egy másik ügyben, ahol a legkevésbé előnyös esküdt típusát egy zsidó demokratában határozták meg, aki a New York Times vagy a Post olvasója, Walter Cronkite-ot szereti, érdeklik a politikai afférok és jól értesült a Watergate botrányról (United States v. Mitchell and Stans; Zeisel and Diamond 1976: 151–74).

Pszichológusok a védelem oldalán

Ebben az időszakban a pszichológusok is jelentős szerephez jutottak, s az egyik leghíresebb eset, amiben tevékenyen részt vettek, a híre Angela Davis ügy volt. Érdemes ezzel az üggyel egy kicsit bővebben foglalkozni, mert az esethez tapadó információk jóval túlmutatnak a bíróságokon helyet szerző társadalomtudósi praxis tényszerű leírásánál. Kezdve onnan, hogy az eredetileg felkért pszichoanalitikus – kidolgozott módszerének és saját képessége ismeretének birtokában – ötvenezer dollárt kért volna tevékenységéért, amit Angela lelkes támogatói sem voltak képesek összehozni. A pszichoanalitikusról tudni kell, hogy módszerével sikerült felmentetnie olyan személyt is, akinek ügye reménytelennek tűnt, s több mint tíz éve húzódott már. Angela fizetéseképtelensége korántsem keserítette el, hiszen akadt elég vádlott, aki képes volt ezt a ma is szokásosnak minősíthető összeget megfizetni. Itt elgondolkozhatunk egy pillanatra, hiszen ezek szerint az állampolgárokat bíróság előtt megillető elvileg

"egyenlő" alkotmányos védelem minősége a vádlott anyagi helyzetétől függően extrém módon eltérő. Erre persze az Angela Davis-hez hasonlóan gondolkozó "balosok" válasza az, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolásáig felesleges erről beszélni is, ám polgári nézőpontból érdemes elgondolkozni azon, hogy engedélyezni lehet-e a bíróságon ilyen esélybeli különbségeket, hiszen sem az állam ügyvédje, s adott esetben polgári ügyben az ellenfél sem képes a társadalomtudósi gárdát ellensúlyozni.

Angela esete egyébként nem a legjobb példa, mert itt a hírnév helyettesítette a pénzt, s gyorsan akadt néhány (fekete) pszichológus, akik elvállalták az ügyet annak reményében, hogy a feketék hátrányos megkülönböztetését egy esetleges siker esetén enyhíthetik. Angela Davis kommunista, militáns és fekete, amely jelzők egyenként is alkalmasak arra, hogy egy fehér középosztálybelit alaposan felhergeljenek. Meg kell tehát találni azt a 12 embert, akik mindezek ellenére képesek felmentő ítéletet hozni, vagy legalábbis döntésképtelenek (Hung jury). A vád egyébként gyilkosság, összeesküvés, emberrablás, amit, ha elfogad az esküdtszék, akár a vádlott életébe is kerülhet. A védelem már többször próbálkozott az ügy más körzetbe való áthelyezésével (change of venue) a feketék rendkívül kis számarányára hivatkozva. Erre az intézkedésre a szokásos indok egyébként az, hogy a média már megfertőzte a helyi lakosságot, ám itt erre hivatkozni az ügy nemzetközi ismertsége miatt lehetetlen lett volna. Az áthelyezést a bíróság megtagadta, így ott kellett megtalálni a 12 megfelelő személyt, ahol mikor a 150 leendő esküdtszéki tagot kihúzták, a védelem szerencsésnek érezhette magát, mert a listán egy szem fekete is volt. Ez persze arra volt jó, hogy a vád képviselője kilője első indoklást nem igénylő kizárási lehetőségét (peremptory challenges) s a megalakult esküdtszékben Angela Davis esetében egyetlen fekete sem kapott helyet.

A pszichológusok feladata alapvetően arra szorítkozott, hogy a voir dire eljárás során kinyissák szemüket, fülüket, s tanácsaikkal lássák el az ügyvédet. Mindegyikük komoly klinikai gyakorlattal rendelkezett a téren, hogy gyorsan értékelje az emberi viselkedést, felmérjen attitűdöket. Jelentős szerepük volt a kérdések jellegének kialakításában is, mert az ügyvéd szokásos kérdései ugyan alkalmasak voltak masszív és nagymértékű előítéletek kiszűrésére, de nem a finom, ám az ügy kimenetelére jelentőséggel bírók felszínre hozására. Arra is figyelmet fordítottak továbbá, hogy a kialakult esküdtszéket, mint csoportot vizsgálják, mert az individuumok pártatlansága, védelmet szolgáló attitűdjei csoport közegben egészen mást eredményezhetnek, mint amire az egyénektől önállóan számítani lehet.

1972. március 15-re végre megtalálták azt a 12 embert, akiknek a személyét a védelem elfogadhatta. Angela Davis e szavakkal fordult a bírósághoz:

"We have long contended, Judge Hanson, that it would be virtually impossible for me to receive a fair trial in Santa Clara County. As you know, we have made a number of change of venue motions... As I look at the present jury, I see that the women and men do reflect the composition of this county. There are no black people sitting on the jury. Although I cannot say that this is a jury of my peers, I can say that, after much discussion, we have reached the conclusion that the men and women sitting on the jury will put forth their best efforts to give me a fair trial. I do not think that further delay in the jury selection process will affect in any way the composition of the jury, and because we have confidence in the men and women presently sitting in the box, I am happy to say that we presently accept this jury."

A négerek számára mumusnak számító "fehér középosztály esküdtszék" (white middle class jury) ez esetben sem volt elkerülhető, s mindenki kíváncsian várta, hogy lesz-e eredménye a pszichológus segédhad közreműködésének. Úgy tűnik, a pszichológusok jól vizsgáztak, mert az esküdtszék 13 óra tanácskozás után minden kérdésben ártatlannak nyilvánította a vádlottat, s mint később elmondták egy pillanatra sem merült fel bennük, hogy marasztaló ítéletet hozzanak. "Tulajdonképpen csak beszélgettünk az ügyről, nem vitatkoztunk" mondta egyikük, s még többet árul el az a kijelentés, hogy "be akartuk bizonyítani, hogy nem vagyunk tipikus fehér középosztálybeliekből álló zsűri", továbbá az is, hogy az esküdtek többsége részt vett az Angela Davis felmentését ünneplő partin (Sage 1973).

Az ügygel kapcsolatban (tudományos szempontból) tulajdonképpen csak az a tanulság vonható le, hogy – bizonyos határokon belül – az emberi lélekhez értők együttműködésével már az eljárást megelőzően manipulálni lehet valamilyen irányba az esküdtszéket. A pszichológusok koncepciója itt pontosan a fent elhangzó bizonyítási vágy kicsikarása volt, ami eleve eldöntötte az ügy kimenetelét. Az ügyész érvelésénél például az esküdtek nem is jegyzeteltek, ami nem utal pártatlanságra. A voir dire és az egész amerikai eljárás alapkoncepciója tehát az eltérő ügyvédi képességeken túl még súlyosabban megsejül, ha az egyik fél pénzügyi vagy egyéb lehetőségei folytán a társadalomtudomány eredményeit is bekapcsolhatja az eljárásba.

A pszichológusok megfizetésének képtelensége esetén – mint a szociológiai módszereknél is láttuk – ez esetben is adott egy olcsóbb, ám talán nem olyan hatékony módszer arra, hogy a pszichológia eredményei a bíróság épületébe jussanak. Ez pedig úgy lehetséges, hogy az ügyvédek maguk is hasznosíthatják a már létező kognitív és szociálpszichológiai ismereteket, alapelveket a voir dire eljárás során. Az ilyen alapelvek használata esetében az ügyvédek nem az előítéletek feltárására törekednek, hogy azután az előítélettel rendelkezőket kizárhassák az eljárásból, hanem inkább megpróbálják a voir dire lehetőségét felhasználni arra, hogy a már említett alapelveket érvényesítve a leendő esküdteket a maguk oldalára állítsák (Penrod and Linz 1984).

2. Szabad sajtó kontra pártatlan esküdtszék

A sajtó elfogultságával kapcsolatos kifogások, az újságírók lekommunizálása, lefaszírtázása egyik vagy másik oldalról mára megszokott pengeváltássá szelídült Magyarországon, s a vájt fülűek pontosan értik is e vádak háttér konfliktusait. Az írott sajtó már létező regionális tagoltsága és a frekvenciamoratórium feloldásával a helyi rádió, sajtó fokozottabb megjelenése azonban egy új típusú problémát vethet fel, mégpedig az igazságszolgáltatás vonatkozásában.. Ez pedig úgy jelentkezik, hogy a helyi lakosság figyelmének, érdeklődésének megszerzése érdekében a versengő rádióadók tévéállomások szükségszerűen a tömegízlés kiszolgálásának irányába mozdulnak el, amivel az is együtt járhat, hogy – mint más országokban is – a helyi bűncselekmények tálalásának módja jelentősen megváltozik. Kis ügyekből is nagyok lehetnek, vagy mint az írott sajtó gyakran ma is cselekszi, bizonytalan információk is ténnyé izmosodhatnak egy cikkben, vagy adásban. Ez a tálalás pedig előítéletet teremthet a közvéleményben, s ne legyünk optimisták, még a vádiratot, bizonyítékokat pontosan ismerő szakbírákban is. A sajtó ugyanis számtalan olyan "adatot" is közölhet, amire a bíróság figyelme egyébként nem terjedne ki, de ami alkalmas bizonyos

prekonceptiók kialakítására. Amikor egy emberöléses ügyben a vádlottal egy házban lakó nénike bizalmasan közli a sajtóval, hogy az illető lakásából gyakran hallott kiabálást, amit a sajtó úgy tálal, hogy a vádlott züllött életű és veri a gyerekeit, akkor igen nagy önuralom kell ahhoz, hogy ettől a "hírtől" valaki magát függetlenítse.

Ez a probléma természetesen nem vetődik fel ilyen élesen nálunk. Ennek legfőbb oka az, hogy a bírósági ítéletek és maguk a professzionizálódott bírák nem állnak olyan erős társadalmi kontrol alatt, mint USA-beli kollégáik, s így a bírának nem kell attól tartaniuk, hogy egy a köztudattal teljesen ellentétes döntés esetén újraválasztásukat kockáztatják. Így ha a bíró úgy érzi, hogy a sajtóban bűnösnek kikiáltott személy ellen szóló bizonyítékok mennyisége nem elegendő a marasztaló ítélethez, bátran dönthet legjobb meggyőződése szerint. Emellett azonban megmarad az a lehetőség, hogy a bíróra is hatással legyen a „média üzenete”, de miután nálunk még a legnyilvánvalóbb előítéletek kiküszöbölésére is rendkívül korlátozottak a lehetőségek, így valójában senkit sem érdekel, hogy a szakbírákat, vagy az ülnököket érték e ilyen kedvezőtlen hatások. Pontosabban fogalmazva, erre vonatkozó törvények nincsenek, a bírák ilyen kifogásra nyilván csak a fejüket csóválják, az ügyvéd pedig – ha ez a kérdés fel is merülne bennük – nem sok eséllyel firtathatná a bírót, hogy olvasott e újságot mostanában, vagy nézett-e tévét.

Mindezek tudatában talán mellbevágónak tűnhet számunkra az amerikai igazságszolgáltatás arra irányuló igyekezete, hogy egy kialakuló esküdtszék vonatkozásában a pártatlanság követelménye maximálisan figyelembe vétessék, amibe a média kérdés is beletartozik. Ennek csak egyik megnyilvánulási formája az az eljárásjogi lehetőség, hogy amennyiben egy adott bírósági körzetben valamilyen ok következtében e pártatlan esküdtszék felállítása akadályba ütközik, akkor az ügyet a bíró más körzetbe teheti át.

Erre az eljárásjogi intézkedésre az egyik legfontosabb indok az lehet, ha a média fokozott érdeklődése miatt a leendő esküdtek olyan előzetes információkkal rendelkeznek, amelyek valamilyen irányba hátrányos prekonceptiók kialakítására alkalmasak.

A tömegkommunikáció, vagy alapjogi értelemben a sajtószabadság így kerül ellentétbe a pártatlan igazságszolgáltatás alkotmányban garantált követelményével.

Két kérdés merülhet itt fel. Elfogadva a tényt, hogy a média tevékenysége negatív előítélet kialakítására alkalmas, felvetődik, hogy mi ennek az oka. Másodszor pedig arra kérdezhetünk rá, hogy mindez valóban hatást gyakorol-e – jelen esetben – az esküdtszék döntésére.

Az első kérdésre félig-meddig már megadtuk a választ. A média hírközlő tevékenysége – tisztelet a kivételnek – nem a legmagasabb színvonalú, aminek egyik fő okát (a túl kompetitív közegben kikényszerített "prostituizálódást") már megneveztük. A szerkesztőségek célja a figyelem felkeltése, aminek hatására az áru eladhatóvá válik, nem pedig az igazságszolgáltatás elvont céljainak kiszolgálása. Valamilyen mértékben persze a szerkesztőségek is határt szabnak tevékenységüknek, ám ez a határ legjobb esetben a perelhetőség határa, s nem a jó hír maximális védelméé. Az is elmondható, hogy a legjobb szándék mellett is nehéz megtalálni a sajtó szabadságának és az egyén jogainak találkozási pontját.

Sokat elárul az is, hogy a hírközlő szervek általában olyan tényeket is közölnek, amit egyébként az esküdtek nem tudhatnának meg a bíróságon. Márpedig ezen információk közlésének tilalma nem véletlenül született meg. A priusz ismerete pl. a

legjellemzőbb előítéletet teremtő tényező, amit a média azonnal közhírré tesz, s ha valakiről úgy hangzik a híradás, hogy "a korábban emberölésért vádolt, vagy elítélt John Smith...", akkor szociológiai felmérés nélkül is belátható, hogy az illetőről egészen más gondolkodnak az emberek, mint ha jó családapaként jellemezné a televízió.

Az eljárást megelőző publicitás (Pretrial publicity) előítéletet előidéző hatását természetesen vizsgálatok is igazolják. Costantini és King vizsgálatai kimutatták, hogy az előzetes publicitásból származó ismeretek szignifikáns korrelációt mutatnak a vádlott bűnösségében való hittel, vagyis akik jobban emlékeztek az ügyvel kapcsolatos hírekre, azok jobban hitték, hogy a vádlott bűnösségére vonatkozóan számos bizonyíték létezik (Constantini and King 1980,81). Ez többek között arra vezethető vissza, hogy a média közléseinek bázisát a nyomozó hatóságok, vagy az ügyész közlései adják, akiknek állításait a hírközlő szervek tényként adják tovább.

Vannak olyan vizsgálatok is, amelyek azt bizonyítják, hogy az emberek szívesebben emlékeznek azokra az információkra, amelyek bizonyos embercsoportokról alkotott képüket alátámasztják (Neisser, 1976; Taylor and Crocker, 1980). Az is beigazolódott, hogy ha bizonyos embercsoportok vonatkozásában nem létezik előítélet, az előzetes híradások képesek ilyen kreálni (Taylor and Fiske, 1978). Más vizsgálatok azt mutatták ki, hogy az erőteljesen érzelmi töltet híradások előítélettel telítettebbek, mint a tényszerű hírek (Nisbett, Borgida, Crandall and Reed, 1976). Láthatjuk tehát, hogy számtalan vizsgálat alapján állítható, hogy a média közlései előítélet kialakítására alkalmasak. A következő lépés annak kimutatása, hogy az így kialakított előítélet hatással van-e magára az esküdszéki döntésre. Ez azért fontos, mert egyáltalán nem biztos, hogy a bizonytalán táplált elfogultság szignifikáns változást okoz az esküdszék verdiktjeire. Előfordulhat ugyanis, hogy a bírósági tárgyaláson elhangzó tények megdöntik a negatív preconcepciókat, továbbá azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy itt egy csoport ítélkezik, amelyet az individuális előítéletek, a bíróságon felmerülő tények mellett számos egyéb tényező irányít. Sajnos nem találtunk arra vonatkozó vizsgálatokat, hogy az előzetes híradások mennyiben befolyásolják az egyedül ítélkező szakbíró ítéletét, mi azonban megkockáztatjuk, hogy valószínűleg nagyobb mértékű módosulás lenne kimutatható, mint a zsűri esetében, még akkor is, ha a szakbíró a tényeket pontosabban ismeri az esküdteknél. Ezt mindenekelőtt arra alapozzuk, hogy itt fel sem merülhet, hogy néhány renitens, előítélettel nem fertőzött esküdt bojkottálja a marasztaló ítéletet, másrészt pedig a szakbírók vonatkozásában az előítélet mérése jóval korlátozottabb, mint az esküdtek esetében. Második kérdésünk tehát az, hogy kimutatható hatással van-e a média az esküdszéki verdiktre, avagy a létező eljárási jogi fékek, egy csoport szociálpszichológiai jellemzői képesek-e a nyilvánvalóan létező negatív hatásokat ellensúlyozni. Jónéhány vizsgálat próbált meg erre választ adni, s a kezdeti vizsgálatok nem igazolták azokat a feltételezéseket, amelyek a média által kialakított preconcepciók verdikre kifejtett hatását jósolták. Egy módszertanilag erősen megkérdőjelezhető vizsgálat a hatvanas években azt "igazolta", hogy az előzetes publicitás okozta előítéleteket a bírói figyelmeztetések jól ellensúlyozzák (Simon, 1960).

Ezeket a vizsgálatokat azonban gyorsan követték a szimulált esküdszéki tárgyalásokon kimutatott cáfolatok. Sue, Smith és Gilbert pl. olyan kísérletet végeztek, hogy az esküdtekkel közölve az "újsághírt," miszerint a vádlott szobájában fegyvert találtak, az egyik esküdti csoportot bírói figyelmeztetésben részesítették, hogy ezt az információt nem vehetik figyelembe, a másik csoportot pedig nem. A kutatók úgy

találták, hogy a verdikre hatással volt az újsághír és a figyelmeztetés nem tudta ellensúlyozni a média negatív hatását (Sue, Smith, Gilbert 1974).

Egy korábbi vizsgálat pedig azt igazolta, hogy az esküdtek tanácskozása nem csak korlátozhatja, de fel is erősítheti a média hatását, ami kihathat a verdikre is (Kiline and Jess 1966; Zanzola 1972).

Látható tehát, hogy a vizsgálati eredmények ellentmondásossága ellenére is valószínűsíthető, hogy a média híradásainak hatására kialakuló vagy felerősített előítélet valamilyen mértékben képes befolyásolni az esküdtszék verdiktjeit, még akkor is, ha a negatív hatások kivédésére az amerikai eljárás számos lehetőséget kínál. Mindebből pedig nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy e hatás nyilván hatványozódhat akkor, ha ilyen fékek nincsenek beépítve a rendszerbe.

V. A priori vélekedés kontra jogszociológiai vizsgálat. Az esküdtszék mint politikai intézmény

Nézzük meg tehát, hogyan gondolkodik Frank bíró a zsűriről, akinek a témáról született gondolatai meglehetősen koraiak, de máig is kiválóan megmutatják az esküdtszéket ellenzők érvelési gyakorlatát (még akkor is, ha Frank követeléseiből azóta számos elem már beépült az esküdtszéki rendszerbe), s vessük ezt össze Kalven és Zeisel jogszociológiai vizsgálatának eredményeivel. Frank zsűrit érintő gondolataiból két olyan, általunk különösen fontosnak tartott támadó elemet emelünk ki, melyeket egyrészt mindmáig vitára alkalmasnak találunk, másrészt szerintünk e két gondolati csomóponton a „lenni vagy nem lenni” kérdésre igen könnyen eldőlhet. A számtalan egyéb, az esküdtszékekkel kapcsolatban felmerülő kritikáról, illetve ezek cáfolatáról szándékosan tekintünk most el. Nem mintha ezek lényegtelenek, vagy vitára alkalmatlanok lennének, de úgy gondoljuk, hogy könnyen elterelhetnék a figyelmet a probléma lényegéről.

Annyit még érdemes megemlíteni, hogy itt két érvelési típusról van szó, s míg a Frank féle érvelést általában a priori jellegénél és túlzásainál megragadva támadják, addig Kalven-t és Zeisel-t, illetve a hozzájuk csatolható szociológiai iskolát a szociológiai vizsgálatok csalóka eredményt szülő előkészítésével (Ld. Walsh, „The American jury”: A reassessment, 79 Yale LJ 142, 1969; Bottoms and Walker, „The American jury”: A critique”, 67 J. of Amer. Stat. Assoc. 773.).

Jerome Frank zsűriről alkotott véleményét három igen fontos könyvéből ismerhetjük meg (Law and the Modern Mind 1930; Court on trial, 1949; Not Guilty, 1957), s bár véleménye bírói munkásságának köszönhetően idővel enyhült a zsűri megítélését illetően, de a konkrét eljárási szabályokra tett módosító javaslatait mindvégig ideiglenes megoldásoknak tekintette a zsűri teljes megszüntetéséig.

Legfontosabb vádpontjainak egyike arra vonatkozik, hogy a zsűri „alattomos” módon átveszi a bíró jogalkotó szerepét, s így alaposan túllép az esküdtszék eredeti funkcióján. A „Courts on trial” című munkájában a zsűrivel kapcsolatban három teóriát különböztet meg.

a) a naiv elmélet szerint a zsűri csupán a tények vizsgálatára szorítkozik, s nem foglalkozik a jogi rendelkezésekkel, pusztán hűségesen elfogadja úgy, ahogy a bíró felállította azokat.

b) A kicsit „szofisztikusabb” teória már látja, hogy az esküdtszék nem csupán a tényekkel foglalkozik, hanem jogértelmezést is végez, hogy a bíró által „elé rakott” jogot a tényekkel összeházasíthassa.

c) A harmadikat nevezi Frank realistának, amire szerinte bárki rájön, ha megkérdezz néhány volt esküdtet, akiknek elbeszéléséből rádöbben, hogy az esküdtszék valójában sokkal „brutálisabb módon közvetlen”, mint az a fentebb vázolt teóriák állítják. A zsűri ugyanis eldönti, hogy nem akarja börtönbe juttatni a csinos Nelli Brown-t a férje megöléséért, vagy azt akarja, hogy Jones kapjon 5000 dollárt a vasúti társaságtól, és ítéletét (general verdict) ennek megfelelően hozza meg úgy, hogy ez az ítélet nem a jogszabályok alapján születik meg, hanem az alapján, amit a zsűri a jogról feltételez, illetve amilyen jogot ő jónak talál, s így a zsűri nemcsak bíróként, de törvényhozóként is funkcionál (Jerome Frank 1949:80–102.).

„... Often juries are not only judges, but legislators as well.” „In most cases, then, the jury determines not the facts but the legal rights and obligations of the parties to the suit. For the general verdict of the jury, so that the verdict, since it produces a judgement which determined the respective rights and obligations, decides the law of the particular case.” (Jerome Frank 1930:172.)

Frank tehát zsűri alkotta jogról beszél (jury-made law) a bíró alkotta joggal szembeállítva, s e sajátos jognak olyan jellemzőiről ír, melyek ezt minden más jogtól megkülönböztetik (Jerome Frank 1930:174.).

Idéz egy gyakorló jogászoknak készült könyvből egy esetet, amelyben egy esküdt beszámolt arról, hogy az esküdtszék elnöke mit mondott közvetlenül az ügy eldöntése előtt. „Nos fiúk, tudjuk, hogy mindkét oldalon hazudtak. Melyik hazudott többet? A felperes szegény, az alperes pedig gazdag, úgyhogy tud fizetni valamit. A kutya természetesen nem tett túl nagy kárt a felperesben, de úgy gondolom, adnunk kéne neki valamit, nemde?” „Azt gondoltuk, (folytatta elbeszélését az esküdt), hogy a felperesnek meg kell osztania az összeget az ügyvéddel úgyhogy jó nagyot ítélünk neki.” (Jerome Frank 1949:86.).

Azt a tény, amire ez a példa is utal, hogy a zsűri szociális megfontolások alapján „alkot jogot”, számtalan vizsgálat igazolja, s bár ez a dolgok természetéből következően elsősorban polgári pereknél merülhet fel, a kérdések megközelítésének módjára általánosságban rávilágít. Az esküdtszék szinte mindig nagyobb szimpátiát érez magánszemélyek iránt a társaságokkal szemben, s ennek mellékhatása ma már közzismert. A biztosítókat rendre jól „megfejik”, s hatalmas fájdalomdíjjal jutalmazza a biztosítottat, aminek következtében pl. az autó biztosítási díjak extrém módon megemelkedtek az USA-ban („Crisis in Car Insurances” Einleitung S.V. u. S. 226; id. Klaus Werding 1974:151.). Kalven és Zeisel korántsem tagadják, hogy az esküdtszék bizonyos esetekben nem veszi figyelembe a hatályos jogszabályokat, és saját törvényei alapján dönt, bár szerintük elmúlt az a kor, amikor igen komoly kérdésekben volt harc a zsűri és a jogszabályok között. Az is világos továbbá, hogy ezt a tényt nem tekintik komoly hibának, sőt, ki nem mondottan, náluk ez inkább az igazságszolgáltatás előnyére válik. Jónéhány példa esetében az ember valóban úgy érzi, hogy a zsűri egy tűrhető határon belül maradva, „a társadalom általános igazságérzetének megfelelően” módosítgatja a jogot, s így az individuális ügyeknél optimális kontrollt gyakorol a törvényhozás felett. Ez az érzésünk azonban gyorsan elmúlik, amikor a zsűrinek azokról az ítélkezési szokásairól olvashatunk, melyek pl. a veszélyhelyzet kitágítására

vonatkoznak büntetőügyben. Erre példát is idéznek, miszerint az Egyesült Államok északnyugati részén, ahol a benzin „életfontosságúnak” minősül, egy benzint lopni szándékozót agyonlőttek, s a zsüri az elkövetőt szokása szerint felmentette. Míg a gondatlan bűncselekmények vagy a kísérlet gyakori figyelmen kívül hagyásnál, a játéktörvények, vagy az állatvédelmi törvények semmibe vételénél talán csak a büntetőjogász csóválja fejét, ám ennél a példánál már mindenki számára világossá kell válnia, hogy itt a jog több évszázados pozitívalódási folyamata és értelme oly erősen sérül meg, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Frank véleménye szerint persze nem csupán az ilyen típusú hozzáállásból születnek „vad” ítéletek, hanem mert az esetek többségében az esküdtek nem is érthetik, amit a bíró a jogszabályokról elmond nekik. A jogi szakkifejezések megértéséhez sokszor speciális képzettség kellene, hiszen ezen szavak jelentésének megszerzéséhez gyakran évszázados bírósági vagy egyetemi szakmai vita szükségesített, s így e szavakat akár kínaiul is mondhatnák a laikusoknak, mert abból is ugyanennyit értenének (Jerome Frank 1949:116.).

Kalven és Zeisel, tanulmányukban tagadják ezt, azaz vizsgálatuk alapján nem mutatható ki lényeges értetlenkedés az esküdtek részéről. Mivel azonban nehéz lenne a zsüri tagjait jogdogmatikai kérdésekből levizsgáztatni, továbbá semmitmondó lenne az „értette-e a bíró joggal kapcsolatos instrukcióit” kérdésre adott feleletek tanulmányozása, így ők is kénytelenek indirekt módon érvelni. Következtetésük legfőbb támasztéka annak a vizsgálatnak az eredménye, ami a zsüri és a bíró közötti véleményeltérések nagyságára mutat rá az ügy megítélését illetően. A Ford alapítvány támogatásával készült kutatás meglehetősen nagyméretűre sikerült, és óriási hatása mindmáig érezhető. Jóllehet érzésünk szerint a szerzők minden további vitát kizáró, a zsürit ellenzőket ledöbbszárító eredményekkel próbáltak meg előrukkolni, az esküdtszék körül kialakult igen indulatos összecsapásokat ők sem tudták megszüntetni.

A vizsgálat szerint a zsüri tényleges ítélete, és az eljárást vezető bírónak az ítéletről alkotott véleménye, vagy fiktív ítélete között igen csekély eltérést mutatott ki a „Chicago Jury project”. Az eltérés csekélyisége persze relatív (kb. 20 százalék), s a közvetlenül érintettek erről bizonyára másként vélekednek, mint azok, akik életükben még bírósági tárgyalást sem láttak.

Ám Kalven és Zeisel e csekély eltérés kimutatásánál nem áll és nem is állhat meg. Be kell bizonyítaniuk, hogy az esküdtszék döntése milyen körülmények között tér el a bíró hipotetikus döntésétől. Az ezen a téren kimutatott eredményeik azt sugallják, hogy az igazán lényeges eltérés, amikor a bíró az esküdtszék döntését nem tartja alátámaszthatónak, mindössze hat százalék. Ez azt jelenti, hogy ebben az esetben sem a bizonyítékok, sem a jogérzék nem igazolják a bíró szerint az esküdtszék verdiktját.

Jóval fontosabb az a 11 %-os eltérés, amit a kutatók összefoglalóan azzal a kijelentéssel jelölnek, hogy „mint esküdtszéki ítélet elfogadható”. Ez azt jelenti, hogy ezt a döntést a szakbíró ugyan nem hozta volna meg, de az esküdtszéki verdikt bizonyos igazságossági szempontok alapján még akceptálható. Ebben a körbe tartozik pl.: az a bírói kijelentés, hogy „én nem hozhattam volna meg ezt az ítéletet, de boldog vagyok, hogy ott voltak az esküdtek”. Mint már jeleztük, Kalven és Zeisel foglalkoznak azzal a kérdéssel is, hogy az esküdtszék – mint elvben a ténykérdések bírósága – mennyiben lép túl e feladatán, azaz mennyiben beszélhetünk a Frank által használt „Jury-made law”-ról.

Vizsgáljuk meg tehát egy kicsit alaposabban, hogy a szociológiai vizsgálat a vélemény eltérések milyen okait tárta fel, elsősorban természetesen a jogkérdéseket

illetően, hiszen a ténykérdésekben való döntések eltéréseinek okait meglehetősen nehéz lenne feltárni. [A kutatók egyébként úgy találták, hogy a vélemény eltérések harmincnégy százaléka tisztán ténykérdésre vonatkozó, negyvenöt százalékban olyan jogkérdésbeli vélemény különbségről van szó, amelynek közvetlen hatása van a tények megítélésére, s mintegy huszonegy százalék eltérés vezethető vissza a jog megítélésének különbségeire. Ez utóbbi jelenségre a szerzők egy igen szemléletes (s a zsűri-jog pozitívumát alátámasztó) példát hoznak. Az esküdtek felmentettek egy vendéglőst abban az esetben, amikor az egy 18 éven aluli matrózt a törvényt megsértve alkohollal szolgált ki, amit a bíró ekképpen kommentált: „Az esküdtek ítéletükkel azt óhajtották kifejezni, hogy egy fiatal ember, aki elég idős ahhoz, hogy a hazájáért meghaljon, az egy pohár sör elfogyasztásához is elég érett.”]

A szerzők mindenekelőtt szükségesnek tartották leszögezni, hogy néhány eljárásjogi szabály gyakran már eleve megköveteli az eltérő döntést. Bizonyos bizonyítékokat pl.: melyek akár egyértelműen bizonyíthatják a bűnösséget, a bírák nem hozhatnak az esküdtszék tudomására. Ilyen lehet egy jogellenes házkutatás eredménye, vagy a vádlott büntetett előélete, ha az nincs összefüggésben az adott ügygel. Ezek a szabályok valóban alkalmasak lehetnek vélemény eltérések produkálására, ám meg kell jegyezni, hogy a tények igen gyakran mégis az esküdtek tudomására jutnak, illetve, hogy a bíró e bizonyítékok ismeretében is kénytelen felmentő ítéletet hozni.

A másik ugyancsak fontos állítás, amit a kérdés kapcsán a szerzők leszögezni óhajtottak, az esküdtek manipulálására vonatkozik. Nem áll meg véleményük szerint az az elképzelés, hogy a „csatafilozófia” következményeként jelentkező, az ügyvédek kezében összpontosuló óriási hatalom a laikusok nagymértékű befolyásoltságát eredményezné. A felmérések mindössze egy százaléka vezethető vissza a vád, vagy a védelem tevékenységére. A vizsgálat a következő pontokban mutatott ki eltéréseket a törvények és az esküdtek jogérzéke között.

1. A szükséghelyzet kitágítása

A szükséghelyzet fogalmát az amerikai jog gyakorlatilag ugyanúgy definiálja, mint a kontinentális – állapítják meg a szerzők – s az esküdtszék feladata meghatározni, hogy valaki szükséghelyzetben cselekedett avagy sem. Megfigyelhető az a tendencia, hogy az esküdtek kitágítják a szükséghelyzetet és olyankor is ezen az alapon mentenek fel valakit, amikor egy szakbíró a tények ismeretében nem hozhatna felmentő ítéletet. (Ennek bemutatására szolgál a benzin tolvaj példája.)

2. Gondatlanság és kísérlet

Ugyancsak megfigyelhető az a tendencia, hogy az esküdtszék vonakodik elítélni valakit gondatlanság vagy kísérlet miatt. Az amerikai jog egyébként sem szigorú a gondatlanság kérdésében, s azt csak akkor tartja büntetendőnek, ha annak legalább testi sérülés a következménye. Kalven és Zeisel szerint az esküdtek legtöbbször úgy gondolkodnak, hogy „ez bárkivel előfordulhat”, s így felmentő ítéletet hoznak. Ugyancsak hasonló megfontolásból mentik fel azokat, akiknek cselekménye kísérleti stádiumban megrekedt („Hiszen nem is történt semmi!”).

3. Nem megfelelő rendőri intézkedések

Arról a jelenségről is tudósítanak a szerzők, miszerint az esküdtek sokszor kiterjesztően értelmezik a jogellenesen megszerzett bizonyítékokkal kapcsolatos amerikai jogszabályokat. Így pl.: ha rendőri brutalitások kerülnek felszínre, vagy kiderül, hogy rendőri provokáció miatt került sor a bűncselekményre, akkor a vádlott bizonyított bűnössége esetén sem hoz az esküdszék marasztaló ítéletet.

4. Beszámíthatatlanság

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy az esküdtek "jogdogmatikai tevékenységet is végeznek", hiszen megkonstruálják az amerikai jogban nem létező korlátozottan beszámítható formulát, s ezt felhasználva hozzák meg döntésüket.

Ugyancsak általánosnak tekinthető, hogy jóllehet a jogszabály az alkoholos befolyásoltságot nem tekinti enyhítő körülménynek, ám az esküdtek ez esetben is megpróbálnak valamilyen kisebb bűncselekményt "találni".

5. Népszerűtlen törvények

Mint már korábban jeleztük, a törvények és a zsűri-jog között meglévő ellentéteket a szerzők korántsem tagadják, ám e jelenségnek manapság igen kis jelentőséget tulajdonítanak, s következetes és jelentős szembeszegülésről nem beszélnek.

6. Az áldozat közrehatása

A vizsgálat kimutatta, hogy az esküdtek hajlamosak arra, hogy egy büntetőügyre "polgári jogi szemmel" tekintsenek. Ennek jogtörténeti gyökere abban áll, hogy egy időszakban az állam nem kapcsolódott be félként egy büntetőügybe, ha a büntetendő cselekmény csak polgárjogi kártérítést alapozott meg. Egy common law alapelv úgy szól, hogy aki piszkos kézzel jön a bíróságra, attól minden követelést meg kell tagadni. (Amikor egy közlekedési balesetnél valaki közrehat a kár előidézésében, hiába ő az egyedüli károsult, pert nem indíthat.) Ez természetesen a polgári jogban érvényesül, ám az esküdtek büntetőügyekre is vonatkoztatják, s az áldozat közrehatása esetén vonakodnak marasztaló ítéletet hozni. Ennek az esküdti attitűdnek egyik legtipikusabb megnyilvánulása az erőszakos nemi közösüléseknél jelentkezik. Amikor vádlott és áldozata korábban már közelebbi barátságban voltak, az esküdszék nem hajlandó erőszakot megállapítani, még akkor sem, ha az erőszak bizonyított. A bíró és az esküdtek véleményeltérése ebben az esetben szinte kirívóan nagy, négyszer akkora, mint azoknál az eseteknél, ahol az elkövető és áldozata nem ismerték egymást.

A fent leírtak jelentik tehát azokat a legfontosabb pontokat, amelyekre Kalven és Zeisel az általuk csekélynek nevezett vélemény különbséget visszavezetik, s melyeket

saját elfogultságuk enyhítésére szükségesnek láttunk bemutatni. (Ezek a pontok – mint látható – egy elfogadható zsűri-jog létét igazolják, amit a már korábban jelzett szkeptikus írások kétkedéssel fogadtak.)

A mi meglátásunk szerint egyébként az a furcsa, hogy míg az eltérés mind csekélyebb kimutatása egyfelől valóban azt sejteti, hogy a zsűri a sok a priori vélekedéssel ellentétben nem is lehet olyan szakszerűtlen, hiszen lám, a profi bíró is ugyanígy ítélne, másfelől viszont egy jó nagy öngól is benne rejlik ebben az eredményben. Egy "elhanyagolható eltérésnél" ugyanis bizonyára nem csupán számunkra vetődik fel a kérdés, hogy akkor pedig mi végre ez a nagy felhajtás? Kell-e a társadalomnak egy olyan, óriási költségekkel és időigénnyel járó jogintézmény, amelyik egy olcsóbb, profi bírósággal is "helyettesíthető"? A kérdés persze nem így merül fel, de ennek boncolgatása helyett térjünk vissza az eredeti problémánkhoz. Az említett indirekt érvelés ugyanis úgy szól, hogy amennyiben a véleménykülönbség "csekély", azaz az esetek nagy részében a bíró is ugyanazt, vagy majdnem ugyanazt az ítéletet hozta volna, mint az esküdtszék, akkor nem áll meg az a Frank által leírt állítás, hogy a zsűri nem értheti a bíró által lefektetett jogot, hiszen a jog nem értése, vagy félreértése szükségszerűen más ítélethez kell hogy vezessen (Kalven; Zeisel 1966:149–163.). (A szerzők továbbá megvizsgálják, hogy bonyolultabb ügyek esetében növekszik az az idő, amit az esküdtek az ügy eldöntésére fordítanak, miközben alig észlelhetően növekszik a zsűri és a bíró véleményének különbsége. Az igazat megvallva, ezzel a megállapítással nem igazán tudunk mit kezdeni. A tény, hogy az esküdtszék képes észlelni egy per bonyolultságát, semmitmondó. Matematika dolgozatnál pl.: általában ugyancsak többen ül az ember egy bonyolult, mint egy egyszerű példa felett, s aztán egy óra múlva jön rá, hogy egyszerűen képtelen megoldani.)

Azt gondoljuk, hogy a kérdést ez az indirekt érvelés egyáltalán nem válaszolja meg, pontosabban nem képes megcáfolni a Jerome Frank által felvetetteket. Azok a laikusok, akik közül számosan, Elwork, Sales és Alfini vizsgálatai alapján még azt sem tudták, hogy a "bíróság" (Court) kifejezés a bíróra (Judge) vonatkozik, vagy Strawn és Buchanan 1976-ban végzett kutatásai szerint 50 százalékuk úgy hitte, hogy a büntető eljárás során a vádlott feladata volt ártatlanságának bebizonyítása, nos ezek a laikusok nem valószínű, hogy egy kicsit bonyolultabb törvényi rendelkezés, vagy jogi terminus esetén ne jöhetnének zavarba. Számtalan vizsgálat igazolja, hogy az esküdtszék milyen sok esetben érti félre a jogi rendelkezéseket (ld. Kassin, 1985; Thompson and Schumann 1987; Schomelsky, Cutler, Penrod, 1988. stb.).

Ám hallgattassék meg az érdekesség kedvéért erről a kérdésről egy közvetlenül érintett személy, aki történetesen a leghosszabb és az egyik leghíresebb esküdtszék előtt folyó ügyben szerepelt esküdtként, s aki élményeit könyv formában is megjelentette.

"Sok esküdt számára az a szó, hogy "relief" inkább egy karosszékben végzett relaxációt, vagy egy szűk cipő levetését jelentheti; a "remedy"-ről az aspirin vagy a ragtapasz juthat eszébe. Még az al- és felperes szavak is könnyen felcserélődhetnek egy laikus fejében..." (Edwin kennebeck, 1975:246.).

Jerome Frank második "vádpointja", mely az esküdtszék tényfeltáró tevékenységét érinti, az eddigieknél talán azért fontosabb, mert itt a zsűrivel kapcsolatos hivatalos, vagy naív teória adta feladat kerül vizsgálat alá, s kap igen gyenge osztályzatot.

Az esküdtszék ugyanis a ténykérdések bírósága, s így fontos kérdés, hogy tényfeltáró feladatát hogyan látja el. Frank szerint hatékonytalanul és szakszerűtlenül, s

ennek csak egyik oka az, hogy a vizsgálat túlságosan az eljárásban koncentrálódik. Ez sem elhanyagolható persze, hiszen rengeteg tévedéshez vezet, hogy a zsűri mindenekelőtt az alapján kénytelen dönten, amit az eljárásban lát és hall, márpedig a hamis tanúk és más hamis bizonyítékok hatalmas mennyiségében elég általános az egyetértés.¹⁴

A dolognak ez a része azonban módosított eljárási szabályokkal javítható, s Frank erre vonatkozóan a mi témánk szempontjából meglehetősen érdektelen fejlesztési javaslatokkal áll elő. Van azonban egy olyan megállapítása, amivel a zsűri, létezésének végéig megvádolható. Ez úgy hangzik, hogy míg a tények objektív megítélésének képessége a bírónál képzéssel mindig fejleszthető, addig azt nem tudja elképzelni, hogy az egész társadalom oly képzett lehessen, hogy az abból találomra kiválasztott 12 ember azt a tevékenységet, ami a bíró számára is igen bonyolult, éppoly jól végezze (Jerome Frank 1930:178., 180–181.). Ezt a példát persze nem véletlenül választottuk. Itt kapcsolhatjuk ugyanis Jerome Frank utolsó könyvének üzenetét témánkhoz. A csak halála után megjelent könyvet lányával közösen írta, amely 36 ártatlanul elítélt ember történetének bemutatása mellett a zsűri rendszer és általában az igazságszolgáltatás lényegesnek tartott defektjeiről szól. Jóllehet az esküdtszék általában inkább azzal vádolják, hogy számtalan esetben hoz felmentő ítéletet akkor, amikor a bizonyítékok egyébként meggyőzően a vádlott ellen szólnak, Frank bíró, beállítottságából következően, az ártatlanul elítéltek oldaláról közelít (Jerome Frank and Barbara Frank 1957). Az okok, ami miatt az igazságszolgáltatás időnként csődöt mond, igen messzire vezetnek, s a zsűrit illetően kiemelt hibák nyilván csak egy részét képezik az igazságszolgáltatás hibáinak: A vádlott téves azonosítása a zsűri részéről, a zsűri megítélhetősége olyan lelkiismeretlen és túlbuzgó ügyészek által, akik a vádlott elítélésében sokkal inkább érdekeltek, mint az igazság kiderítésében, vagy ugyanígy egy rossz védelmi taktika hatása a zsűrire stb.

Frank elmondja, elképzelhetőnek tartja, hogy egyszer az ártatlanul elítélt ember oly ritka lesz, mint a hulló meteorit okozta halál. Semmi esetre sem lesz azonban így, ha a problémát elutasítjuk, s nem beszélünk róla (Jerome Frank and Barbara Frank 1957:37–38.).

A zsűri tévedéseinek mentegetéséhez, a ténykeresés szakszerűtlen elvégzéséhez persze számtalan szakbírói tévedés citálható. A bajunk ezzel most is csak az, amire már fent utaltunk. Felhozhatja-e érvként egy kontár az általa épített ház összeomlásánál, hogy számos építész tervezte, mérnök által kivitelezett ház is összedőlt már? Tegyük fel, hogy a mérnökök által épített házak nagyobb százalékban dőlnek össze, mint a kontárok által építettek. Az a megoldás, hogy ezentúl ne képezzünk mérnököket, hanem bízzuk az építkezést laikusokra?

Demokratikus országokban természetesen helye van annak, hogy bizonyos beruházások esetében a társadalom is megszólalhasson. Ekkor azonban, még ha szakmai problémáról van is szó, a választásra bocsátott kérdés célja nem az, hogy professzionális értelemben a leoptimistább döntés szülessen, hanem, hogy a döntés széles értelemben vett legitimitása biztosítható. A dilemma – demokrácia és szakszerűség egymás mellé állítása, összevetése – ősrégi. Röviden és "szakszerűtlenül" kifejezve, egy individuális

¹⁴ "Unfortunately, neither Judge Frank nor I can give any figure for the amount of perjury there actually is, and I certainly agree there is too much. But I myself am entirely convinced that perjury plays a vastly less important part in our trials than does the inaccurate testimony offered by completely honest witnesses." (John C. Knox: Just Justice 216 Sat. Eve. Post 22, July 24, 1943. p. 72.)

ítélet esetében ("működő demokráciában") az egyik szempont véleményünk szerint meg kell hogy előzze a másikat. Pontosabban fogalmazva, egy az emberi szabadságot, tulajdont stb. érintő bírósági ügynél a szakmai szempontnak kell túlsúlyban lenni, s az ítélet széles értelemben vett legitimitása indirekt módon kell hogy érvényesüljön (ld. később).

Sokan kétségbe vonják azonban, hogy a ténymegállapítás elvégzéséhez szaktudás szükséges. Azt állítják, hogy ebben az esetben a szakmaiság és a demokrácia szembeállításra eleve hibás. Ezt nem kizárólag laikusok állítják, hanem kimondva, vagy kimondatlanul azok is, akik a zsűrit védelembe veszik. Ez a vád ugyan semmiség ahhoz képest, amikor a jogász hivatás egészét kérdőjelezi meg, kijelentve, hogy az a szabályok bemagolásán túl semmilyen professzionális elemet nem tartalmaz, mégis, sok bíró érezheti úgy, hogy e megállapítással hozzáértését értékeli majdnem nullára. Akik így érzik, korántsem feltétlenül hiú vagy elitista jogászok, akik presztizsféltésből vélekednek így. Olyan bírák állítják ezt, akik úgy érzik, hogy a bíróságon eltöltött néhány év nem masszív előítéleteket, vagy tompultságot szült, hanem olyan ismeretet, amely az eljárásban szereplők viselkedésének alaposabb megértéséhez, közvetve, az "igazság" kiderítéséhez vezet. Ezt a vélekedést legszemléletesebben egyébként az ügyvédek igazolhatják, akiknek stílusa szembeötlően más a zsűri és a szakbíró előtt. Azok a fogások, adott esetben ripacskodások, amelyek bejöhettek az esküdtbírószágon, leperegnek a bíróról (ahogy egy mélyebb szakmai érvelés a zsűriről), s ezt legfeljebb a saját ügyfél megelégedésére adja elő az ügyvéd. A stílus közvetett módon a tanúkra is érvényes, akiket az ügyvéd kioktat arról, hogy a bíróságon hogyan viselkedhetnek a védenc számára előnyösen. A kivétel itt megint csak Anglia, ahol egy barrister elvileg nem alkalmaz efféle trükköket.

Delmar Karlen-nél olvashatjuk (Delmar Karlen 1964), hogy egy per szíve a döntés eléréséhez vezető pszichikai folyamat, s a híres Lindbergh baby ügyet felhasználva kísérli meg az esküdtek fejében lezajló folyamatokat rekonstruálni. A csecsemő meggyilkolásával vádolt férfit, mint tudjuk, elítélte az esküdtbírószágon, amelyben az asztalostól a farmerig sokféle foglalkozás képviselői helyet kaptak, s Karlen sorba veszi azokat a főbb pontokat, ahol, e döntés alátámasztást kapott, illetve általánosítva, amely pontok általában a zsűri ítéletét meghatározzák. A tanú, vagy a vádlott részéről felismerhető érdek, mely a hihetőséget meghatározhatja; konzisztencia a vallomásban; az emlékezés és megfigyelés képességének tanújelei; a viselkedés. Karlen végül nem teljesen eredeti módon megállapítja, hogy mindezek megítéléséhez, és a döntés (verdict) meghozatalához a zsűri saját előzetes ismereteit, intellektuális képességét használja fel, illetve már korábban jelzi, hogy az esküdtek a szüleikkel, iskolatársaikkal, kollegáikkal kialakított kapcsolataikban a hihetőség megítélése terén olyan tapasztalatokra tettek szert, amely a döntésnél meghatározó. Az állítás annak ellenére, hogy egy kicsit leegyszerűsítő, igaz (Jerome Frank ugyanezt gestalt-nak, azaz komplex környezeti és pszichológiai tényezőknek nevezi). Ami viszont ebből következik (eltekintve most egy bírósági eljárás egyéb élethelyzettől való különösségétől), hogy a bírósági eljárásban szereplők viselkedése megértésének képessége (az intellektuális képességeket figyelmen kívül hagyva) alapvetően tapasztalattal sajátítható el. Amennyiben viszont az iskolatársam hazugságainak felismerése hozzájárul ahhoz, hogy esküdként biztosabban teszem mérlegre az adott per tényeit, akkor száz tanú, vádlott vagy ügyvéd viselkedésének megfigyelése erre még

inkább képessé tesz, ráadásul megengedve, hogy mellettem néhány "tisztafejű" laikus is segédkezik.

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy pl. Hastie vizsgálatai alapján a magasabb iskolai végzettség illetve szociális státusz a ténytalálásban és a jogalkalmazásban is egyértelműen nagyobb eredményességet biztosít, akkor végképp nem kell elitistának lenni ahhoz, hogy a bíró kontra zsűri vitában, legalábbis szakmai szempontból, a bíró mellett tegyük le voksunkat, ismét kihangsúlyozva, hogy ez semmi esetre sem jelentheti a laikus elem eljárásból történő kizárását.

Miller és Boster bírói eljárást elemző cikkében olvashatjuk, hogy a bíró feladata a társadalomtudós feladatához hasonlít. Mindkét feladatot végzőnek ítélnie kell bizonyos ténybeli állítások lehetséges igazságáról vagy hamisságáról. Számunkra pedig egyáltalán nem kétséges, hogy mindkettőhöz komoly gyakorlat szükségeltetik (Miller and Boster 1977).

Sok jogtudós számára ezek a kérdések arra sem érdemesek, hogy gondolkozzon rajtuk. Atiyah számára például egyszerűen kézenfekvő, hogy a ténytalálás egy bonyolult probléma, és a professzionális ténytaláló – a bíróvá váló gyakorlott angol barrister egyszerűen jobban képes analizálni, kiszűrni és értékelni a bizonyítékokat, mint a zsűri (Atiyah Summers 1987:161–167.). Ez pedig kivételesen nem csak az igen magasan képzett angol barristerekre, bírákra igaz, hanem véleményünk szerint a tanult bírák többségére. A ténytalálás tehát igenis professzionális feladat, s itt megint jeleznünk kell, hogy a tény és jogkérdések elvi szétválaszthatatlansága ezt egyébként is megkérdőjelezhetetlenné teszi.

Az esküdtszék, mint politikai intézmény

Az is nyilvánvaló számunkra, hogy a zsűri apologetikusai közé sorolható Tocqueville megállapítása teljes mértékben igaz: "A zsűri mindenekelőtt politikai intézmény", s mint mondja, a jogintézményként vitatható zsűri felállítása politikai szempontból indokolt. A zsűri szerinte a társadalmi fejlődés gyermekállapotában jött létre, amikor az igazságszolgáltatásnak alapvetően egyszerű kérdésekben kellett dönteni, s nem könnyű feladat ezt egy magasan fejlett társadalom követelményeihez igazítani. Ámde, vonja le a következtetést fejtegetéseinek végpontjaként, jóllehet azt nem tudja, hogy a zsűri hasznos-e azoknak, akiket a per vádlottként vagy félként konkrétan érint, de hogy a nép nevelése szempontjából a társadalom leghatékonyabb intézménye, illetve hogy a népszuverenitás egyik megtestesítője, abban egészen biztos (Tocqueville 1983:23–246.).

Az esküdtszék politikai jellegére és szerepére vonatkozóan későbből is felhozhatunk egy markáns megfogalmazást. Lord Devlin 1951-ben, az angol zsűriről írt munkájában a következőkkel találkozhatunk:

"Minden esküdtszék egy kis Parlament. A zsűri értelme ugyanaz, mint a Parlament értelme. Nem nézhetem, hogy az egyik elhal, míg a másik tovább él. Minden zsarnok első célja lenne, hogy a Parlament saját akarata alá gyűrje után a zsűrit megszüntesse, vagy korlátozza... A zsűri tehát több mint az igazságszolgáltatás eszköze. Az a lámpa, mely jelzi, hogy a szabadság létezik (Lord Devlin 1956:164.)".

Ugyancsak megemlíthető még az amerikai Legfelsőbb Bíróság bírájának kijelentése, aki szerint:

"A zsüri demokratikus elemet visz a jogba, s ez az elem élető erő... mert elősegíti a jog népszerűsítését és általános elfogadását a jogalkalmazásnál (Justice Black in his dissenting opinion in *Green v.U.S.*, 356 U.S. 165., 215–216. 1958.)

A sort még hosszasan folytathatnánk, ha nem lenne már most is világos, hogy ezekben az esetekben a zsüri egészen más oldalról kap alátámasztást, mint pl. a Kalven, Zeisel tanulmány esetében. Ezek az érvek ugyanis minden eddigi vita értelmét feleslegessé teszik (Ez különösen Tocquville-nál világos.) Amennyiben ugyanis az esküdszéket a Parlament mellé állítjuk, mint a népszuverenitás intézményét, s avval azonos mércével mérjük, akkor feleslegessé válnak azok a kérdések, hogy új jogot alkot-e a zsüri vagy sem, vagy hogy mennyire szakszerűtlen, költséges és időrabló. (Nem kell Churchill agyonrágott mondatait ismételtetnünk ahhoz, hogy tudjuk, a demokrácia alapintézményét alkotó Parlament sokszor lassú, időt és pénzt rabló tevékenységét a Platon által elképzelt államban ideig-óráig bizonyára sokkal hatékonyabban végeznék az adott kor "filozófusai".)

Részünkről azonban – mint ahogy erre már fent többször utaltunk – nem osztjuk ezt a véleményt, még akkor sem, ha az esküdszéket minden esetben a nép választott képviselői alkotnák. (Amikor az esküdeket – mint az USA-ban rendre – egy a lakosság összetételét reprezentálni igyekvő listáról véletlenszerűen húzzák ki, amit aztán az ügyvéd és az ügyész még bizonyos határok között módosíthatnak, akkor szerintünk fel sem merülhet a parlament és a zsüri egymás mellé állítása. Lehet, hogy demokratikusabb a személyi diktatúránál a sorshúzásos képviselő, csak hogy az effajta képviselő alkotmányba rögzítésén túl már csak "testek" képviselőteről van szó nézetek helyett.)

Még egyszer hangsúlyozzuk: nem tagadjuk el a zsüri bizonyos történelmi helyzetekben, vagy meghatározott jogrendszerbeli sajátosságok esetén jelentkező pozitív politikai szerepét. Ez a tények ismeretében igen nehéz is lenne. Állítjuk továbbá, hogy a zsüri, Tocqueville idejében valóban a lehető legdemokratikusabb és szakszerűtlensége ellenére is a lehető legideálisabb ítélkezési formát jelentette a társadalom és az egyén számára az akkori bírói karral szemben. Sőt. Az Egyesült Államok esetében ma is vannak olyan – az amerikai társadalom és jogrendszer sajátosságaiból következő tények, amelyek az esküdszék létét illetően bennünket is elbizonytalanítanak, s már-már ahhoz a következtetéshez vezetnek, hogy az Egyesült Államokban valóban jobban működik a rendszer zsürivel mint anélkül. A bírák nagy részének választás alapján történő kinevezése ugyanis a professzionális követelmények érvényesülése ellen hat. Ez egyrészt azért van, mert a bírói székért folyó küzdelemben az igen csábító fizetés ellenére sem a legképzettebbek szállnak ringbe, illetve egy kemény, a bűnözést végre felszámoló ígérekkel akkor is választást lehet nyerni, ha a pályázó egyébként korábban nem sok szakmai sikert könyvelhet el magának, vagy egyáltalán nem is volt "eljáró ügyvéd". Így aztán érthető, hogy olyanok is bírónak válhatnak, akiket nem a tudományos érdeklődés, vagy a hivatástudat vezérel, vagy akiknek eljárásbeli gyakorlata, s így tényfeltáró képességei egy laikuséhoz hasonlóak. A jogász-szociológus Leon Blumberg az általa vizsgált bíróságon pl. egyetlen egy olyan bírót talált, akire az intellektuális jelző helytállónak bizonyult. A többire szerinte a politikai kalandor, karrierista, kémlelő robotmunkás, és még egyéb, magyarra nehezen lefordítható, de korántsem hízogó fogalmak illenek. Ilyen jelzőkkel illetett bíró karnál talán valóban megfelelőbb az

esküdtekre bízni a ténykérdésekben való döntést, főleg akkor, ha a bírónak állandóan a választóira is kacsingatnia kell.

Míg azonban Tocqueville idejében helytálló volt a zsűrire vonatkozóan a (manapság a parlamentről sűrűn hangoztatott) tétel, hogy ugyan idegőrlő és számtalan hibával működő intézmény, de nincs jobb, addig szerintünk ma ez már nem állítható.

Azt gondoljuk ugyanis, hogy a bírói függetlenség intézményes garanciákkal körülbástyázott kiépítése és a bírói kar folyamatos képzése mellett, továbbá az alapfokú ítélkezés egységben tartása keretei között a laikus elem korlátozott eljárásba vonásával mindazon politikai előnyök, amelyek az esküdtszék intézményéhez kapcsolódnak, egy plurális felépülő társadalomban tökéletesen biztosíthatók. [Ezzel nem azt állítjuk természetesen, hogy jelenlegi magyar bírói kar összetétele, vagy a laikus részvétel mai formája ideális lenne. Talán még jónak sem mondható, hiszen a laikusok gyakran szimbolikus kontrollját sem "élvező" bírák néha elviselhetetlenül kioktató stílusa, hatalmat fitogtató, unintelligens megnyilvánulásai nem erre utalnak (Törőcsik 1992). Állítjuk viszont, hogy a fejlesztést semmi esetre sem az esküdtszék bevezetése irányában kell keresni.]

Azt is hisszük továbbá, hogy egy gyökeres változásokon áteső, s ennek megfelelő pszichés állapotban lévő magyar társadalom a lehető legrosszabb alapot nyújtana egy ilyen intézmény bevezetéséhez.

Ettől a lépéstől a zsűri intézményét egyébként védelembe vevő Lampert még a velünk összehasonlíthatatlanul jobb gazdasági és szociális helyzetben lévő japánokat is óvja, mert egy adott rendszer totalitásából kiragadott elem eltérő társadalmi, kulturális közegbe való beágyazása kiszámíthatatlan következményekkel járhat (Richard Lempert 1992).

Ezt tekinthetjük tudományos közhelynek, vagy éppen zenghetünk tirádákat a magyar társadalom bölcsességéről és érettségéről. Bármit állíthatunk és bármit megcáfolhatunk. Egy dolgot azonban nem szabad elfelejteni. Sokak akarata ellenére sem élünk homogén nemzetállamban. Ez bármilyen furcsán hangzik is első pillanatban, ha jól meggondoljuk, az esküdtszék szívébe hatol. Mint korábban láthattuk, a társadalomban meglévő szociális, mindenekelőtt gazdasági különbségek mennyire befolyásolni tudják a zsűri értékítéletét. Az ebből származó ítéletek azonban csak a szakemberek szemében tűnnek helytelennek. Az esküdtszék történetében azonban külön fejezetet képez a feketékkel kapcsolatos esküdtszéki skandalumok sokasága, melynek kielemezése külön tanulmányt érdemelne. Azok a törvényi garanciák, melyek a polgárjogi mozgalmak hatására a zsűri tagjainak kiválasztási eljárásába beépültek, továbbá mindazon változások az Egyesült Államokban, melyek a hatvanas évek társadalmához képest mára egy jóval toleránsabb társadalom kialakulásához vezettek, igen figyelemreméltó fejlődéséről tanúskodnak. Ám mint tudjuk, ez a fejlődés sem volt képes megakadályozni azt a tragédiát, amit egy elég tipikusnak tekinthető esküdtszéki ítélet Los Angelesben nem is olyan régen előidézett. Ennek felelőletése, tudjuk, orvтамadás. Gondoljuk meg azonban: nincsenek meg a magyar társadalomnak is a maga feketéi?

1. Az áttétel mellett az eljárás szüneteltetése is lehetséges, amely szintén enyhítheti az előzetes publicitás hátrányos következményeit.

2. A főszabályt, amit az eljárásjogról szóló részben idéztünk, az amerikai Bar szövetség (American Bar Association) egy 1978-as ajánlása eképpen próbálta értelmezni:

"A motion for change of venue or continuance shall be granted whenever it is determined that because of the dissemination of potentially prejudicial material, there is a reasonable likelihood that in the absence of such relief, a fair trial cannot be had. This determination may be based on such evidence as qualified public opinion surveys or opinion testimony offered by individuals, or on the court's own evaluation of the nature, frequency, and timing of the material involved."

A bírósági gyakorlat alapvetően akkor ad helyt az áttételi kérelemnek, ha az eljárást megelőző publicitás nagymértékű, szenzációhajász, vagy elfogult.) (Rideau v. Louisiana, 373 U.S. 723, 1963).

Felhasznált irodalom

- Abadinsky, H.* (1991): An introduction to the american Legal system. Nelson-Hall Inc.
- Aninat, M.* Les jurés. Presse Univ. de France, Paris (1980).
- Atiyah and Summers:* Form and substance in Anglo-American law. A comparative study of legal reasoning, legal theory, and legal institutions. Clarendon Press, Oxford (1987).
- Allport, G. W.* (1977): Az előítélet. Budapest: Gondolat.
- Belli, M. M.* (1954, supplement, 1966): Modern Trials. Indianapolis: Bobbs Merrill.
- Bermant, G.*: The psychology of evidence and trial jury procedure. Beverly Hills (1985).
- Bibó István* (1986): Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Második kötet. Budapest. Magvető.
- Broeder:* The functions of the jury. Facts or fictions. Chicago L. R. v 21, (1954).
- Bloomstein, Morris J.* (1968): Verdict – The Jury System, New York.
- B. Bonora and E. Crauss* (1979): Jurywork: Systematic Techniques. National jury Project: Oakland, CA.
- Broeder* (1966): The University of Chicago Project, 38 Neb. L. Rev 744–6.
- Buchnan, R. W., Pryor, B., Taylor, K. P., and Strawn, D.V.* (1978): Legal Communication: An investigation of juror comprehension of pattern jury instructions, Communications Quarterly, 26, 31–35.
- Casper, Zeisel:* Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung. C. F. Müller Juristischen Verlag, Karlsruhe (1979)
- Chapin, Bradley* (1983): Criminal justice in Colonial America: 1606–1660. Athens: University of Georgia Press.
- Corwin and Peltason's* (1985): Understanding the Constitution. Holt, Rinehard and Winston. New York.
- Costanini, E. and King, J.* (1980/1981): The partial juror: Correlates and causes of prejudgement. Law and Society Review, 15, 9–40.
- Darrow, C.* (1936): Attorney for the defense. Esquire Magazine, May 1936. Reprinted in California Trial Lawyers Journal, 1974–75.
- David, Rene* (1977): A jelenkor nagy jogrendszerei. Budapest, Közgazd. és Jogi K.
- David, Rene and Brierly, John E. C.* (1985): Major legal systems in the world today. Third edition. London. Stevens and Sons Ltd.
- Dawson, John P.* (1986): The oracles of the law. Ann Arbor: The Univ of Michigan Law School.
- Dexter, Hedy Red:* In search of the fair jury: Does extended "voir dire" remedy the effects of pretrial publicity? International University, Florida (1990) 11. Devlin, P.: Trial by jury. Stevens and Sons (1956).
- Dragu, Thomas:* Juges-citoyens ou juges de metier? Essai sociologique de legitimisation du jury. Paris Riviere (1931).
- F. Bailey and H. Rothblatt* (1974): Fundamentals of Criminal Advocacy. New York: The lawyers Co-operative.

- Feldman-Summers and Linder* (1976): „Perceptions of victims and defendants in a criminal assault case”, *Criminal justice and behavior* 135–50.
- E. B. *Ebbesen*, R. S. *Wyer, Jr.*, D. L. *Hamilton*, and D. E. *Carlston*: *Person memory: the cognitive basis of social perception*. Hillsdale, Erlbaum (1980).
- Feldman-Summers and Linder* (1976): „Perceptions of victims and defendants in a criminal assault case”, *Criminal justice and behavior* 135–50.
- Francis*, Philip (1963): *How to serve on a jury*, New York.
- Frank*, Jerome and Barbara *Frank* in Association with Harold M. *Hoffmann*: *Law and the modern mind*. Doubleday Company, nc., Garden City, New York (1957) 14.
- Frank*, Jerome: *Courts on trial. Myth and reality in American justice*. Princeton University Press (1949).
- Frank*, Jerome: *Law and the modern mind*. London and Stevens (1930).
- Frederick*, J. T.: *The psychology of the american jury*. The Michie Company, Charlottesville, Virginia (1987).
- (1979) *Plea Bargaining in Historical Perspective*. *Law and Society Review* 7:247–59.
- Friedman*, Lawrence M (1973): *A history of american law*. New York. Simon and Schuster.
- Goebel*, J., Jr (1969): *The courts and the law in colonial New York*. Pp. 245–277. In D.H. Flaherty (edited) *Essays in the history of early american law*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Goettges*, Walter: *Die Laienbeteiligung an der Strafrechtspflege. Ihre Geschichte und heutige Bedeutung*. Bonn (1979).
- Griffit*, Jackson (1973): *Simulated jury decision: Influence of Jury defendant attitude, similarity-dissimilarity*. *Social behavior and personality*, 1, 1–7.
- Hall*, Kermit L. (1989): *The Magic Mirror: Law in american history*. New York: Oxford University Press.
- Hans*, Valerie P. and Neil Vidmar: *Judging the jury*. Plenum Press, New York and London. (1986).
- Hastie*, R.: *Memory for behavioral information that confirms or contradicts a personality impression*. In: R. Hastie, T. M. Ostrom.
- Harrington*, D. C. and Dempsey, J. (1969): *Psychological factors in jury selection*. *Tenness Law Review* 37.
- Hennenberg*, M. C. and DeVan, M. R. (1987): *Conducting a defense jury voir dire through the judge in federal district court*. *Champion* (March).
- Horváth Barna*: *Angol jogelmélet*. MTA Bp. (1943).
- Hyman* H. M., C. M. *Tarrant* (1975): *Aspects of american trial jury history*. In: Ed. By Rita James Simon: *The jury system in America. A critical overview*. Sage Publications, Beverly Hills, London.
- Jones*, C. and *Aronson* E. (1973): *Attributions of Fault to a rape victim as a function of respectability of the victim*. *Journal of Personality and social Psychology*, 26, 415– 419.
- Kalven and Zeisel*: *The American jury*. Little, Brown and Company, Boston (1966).
- Kennebeck*, Edwin: *From the jury box*. In: Ed. by Rita James Simon: *The jury system in America. A critical overview*. Sage Publications, Beverly Hills, London (1975).
- Kassin*, S. M. and L. S. *Wrightsmen*: *The american jury on trial. Psychological Perspectives*. Hemisphere P.C., New York (1988).
- Kulcsár Kálmán*: *A népi úlnök a bíróságon*. Akadémiai Kiadó, Bp. (1971).
- Lehmann*, G. (1968): *What you need to know for Jury Duty*, New York.
- Lempert*, Richard: *A jury for Japan?* In: *The American Journal of Comparative Law*, Winter, 37–71 (1992).
- Miller and Boster*: *Three images of the trial. Their Implications for Psychological Research in Psychology in the legal process*. Edited by Bruce Dennis Sales. Spectrum Pub. Inc., New York (1977).
- Murphy*, P. L. (1972): *The Constitution in Crisis Time, 1918–1969* New York, Harper and Row.
- Murray Sams, Jr.* (1969): „Persuasion in the Voir Dire: The Plaintiff's Approach,” in *Persuasion: The key to damages* 3–8 G. Holmes ed.
- Neisser*, U. (1976): *Cognition and reality: Principles and implications of cognitive psychology*. San Francisco: Freeman.
- O'Connel*, P.D. (1988): *Pretrial publicity, change of venue, public opinion polls – A theory of procedural justice*. *University of Detroit Law Review*, 65, 169–197.
- Penrod*, S. and *Linz*, D. (1984): *Voir dire: Uses and Abuses* In M. F. Kaplan (ed.) *The impact of social psychology on procedural justice*. 135–163. Springfield, Il: Charles C. Thomas.
- Pond*, Roscoe (1953): *The lawyer from antiquity to modern times*. St. Paul, MN: West.
- Rembar*, C.: *The law of the land*. New York: Simon and Schuster, 1980.

- Rasicot, James*: Jury selection, body language and the visual trial. AB Publications, Minneapolis (1983).
- Sage Wayne* (1973): Psychology and the Angela Davis Jury. *Human Behavior Magazine*, January, 56–61.
- Sams, (1969)*: Persuasion in the voir dire: The Plaintiff's Approach, in *Persuasion: The Key to Damages*. G. Holmes ed.
- Ed. by Sarah McCabe and Robert Purves: The jury at work. A study of a series of jury trials in which the defendant was acquitted. Oxford University Penal Research Unit. Occasional Paper Nr. 4. (1972).
- Schmid, Niklaus* (1986): *Das amerikanische Strafverfahren*.
- Scott, A. P.* (1930) *Criminal law in colonial Virginia*. Chicago, University of Chicago Press.
- Sonquist, J.A., Barker, E. and Morgan, J.* (1973): Searching for structure. Ann Arbor: Institute for social research.
- Taylor, S. E. and Crocker, J.* (1980): Schematic bases of social information processing. In E.T. Higgins, C. P. Herman.
- Alexis de Tocqueville*: *A demokrácia Amerikában*. Gondolat Kiadó, Budapest, (1983).
- Törőcsik Tamás*: Ügyvéd a magyar bíróságon. Kézirat (1992).
- Zeisel, H and Diamond, S. S.* (1974): The jury selection in the Mitchell-Stans conspiracy trial. *American Bar Foundation Research Journal*, 151–174.
- Varga Csaba*: „Tény és proceduralitás a bírói ténymegállapításban” in: *Állam- és Jogtudomány*, XXXI (1989).
- Wachtler, Sol* (1990): Grand Juries: Wasteful and Pointless. *New York Times* (Jan. 6.):15.
- Warner, H. C.* (1959): Development of trial by jury. *Tennessee Law Review* 26. 459–467.
- Warren, C.* (1923): New light on the history of the Federal Judiciary Act of 1789. *Harvard Law Review* 37. 49–132.
- Weigend, Thomas* (1986): Öffentliche Vorverurteilung und faires Strafverfahren. *Eser Albin/Meyer Jörgen*.
- Werding, Klaus*: *Schwurgerichte in den USA*. Verlag Schneider und Weber (1975).
- Williams, Glanville* (1963): *The proof of Guilt. A study of the english criminal trial*. London.
- Wishman and Sexmour*: *Anatomy of a jury. The system on trial*. Times Books. (1986).
- White, A. J., Jr.* (1952): Selecting the jury. In. J.A. Appleman, ed. *Successful jury trials: A symposium*. Indianapolis: Bobb-Merril.
- Zawitz, Marianne W.* (1988): *Report to the Nation on Crime and Justice*, second edition Washington, DC: U.S. Government Printing Office
- Younger, Richard D.* (1963): *The People's Panel*, Providence.

ATTILA BADÓ

CRITICAL STUDY OF THE ANGLO-SAXON JURY

(Summary)

The claim of reforming court and introducing some form of jury in Hungary has arisen subsequently after the transition. This study highlights the Anglo-Saxons system of jury especially the jury system of the USA in order to demonstrate that it is unrealistic to introduce similar institution in Hungary. The study also analyse the above mentioned system using historical and sociological methods, moreover recites the most important arguments and counter-arguments which reinforce or refuse this jurisdiction form. In addition, the study points out that theoretically it is impossible to prove the fact and law questions' disjunction and practically it is ridiculous. Moreover, this disjunction of professional and lay judge raises additional problems.

The final conclusion of this work is that this intitution does not operate properly even it has time honoured traditions and there is a little chance that it would be more affective in another legal environment.

**A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT
KIADVÁNYAI**

Tomus XLVII.

Alkotmány és jogtudomány. Tanulmányok. Szeged, 1996. Fasc. 1-18.

Tomus XLVIII.

Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szeged, 1996. Fasc. 1-20.

Tomus XLIX.

Emlékkönyv dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szeged, 1996. Fasc. 1-48.

Tomus L.

Fasc. 1. *Badó Attila*: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése (Szeged, 1996.) 52 p.

Fasc. 2. *Balogh Elemér*: A *salvus conductus* és a magyar peregrináció (Szeged, 1996.) 18 p.

Fasc. 3. *Fábián György*: A rendszerváltás politikájának fő jellemzői Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában (Szeged, 1996.) 38 p.

Fasc. 4. *József Hajdú*: Some Comparative Considerations and Remarks on the Possible Implementation of the Japanese Type Industrial Relations System in Hungary (Szeged, 1996.) 76 p.

Fasc. 5. *Józsa Zoltán*: A képviselői szerep, a képviselők és a hivatalnokok közötti kapcsolat jellemzői a helyi önkormányzatoknál (Szeged, 1996.) 12 p.

Fasc. 6. *Aranka Kecskés*: The Experiences of Collective Bargaining and Collective Agreements in Italy (Szeged, 1996.) 28 p.

Fasc. 7. *Lőrinczy György*: Egy jogállami megoldás: a parlament alá rendelt ügyészség (Szeged, 1996.) 31 p.

Fasc. 8. *Loss Sándor – Szabó Gábor*: A szokásjog értelme és a hagyomány értéke (Komaság és reciprocitás négy őrségi faluban) (Szeged, 1996.) 13 p.

Fasc. 9. *Petneházi Zsigmond*: A lutheri végrendelet 450 év távlatából (Szeged, 1996.) 24 p.

Fasc. 10. *Révész Béla*: Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában (Magyarország és a Szabad Európa Rádió 1950-1956) (Szeged, 1996.) 90 p.

Fasc. 11. *Ruszoly József*: Zsedényi Béla politikai pályafutása a "debreceni feltámadásig". Két tanulmány – dokumentumokkal (Szeged, 1996.) 95 p.

Fasc. 12. *Szondi Ildikó*: Lakások peremhelyzetben (Szeged, 1996.) 17 p.

Fasc. 13. *Tóth Árpád*: A kivételes hatalom jogi szabályozása Magyarországon az első világháború előestéjén (Szeged, 1996.) 99 p.